

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΤΡΙΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΥΠΟΘΕΣΗ OSMANOĞLU ΚΑΙ KOCABAŞ ΚΑΤΑ ΕΛΒΕΤΙΑΣ

(Προσφυγή αριθ. 29086/12)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

10 Ιανουαρίου 2017

Η απόφαση αυτή μπορεί να υποβληθεί σε μικροαλλαγές ως προς την μορφή.

Στην υπόθεση Osmanoglu και Kocabaş κατά Ελβετίας.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (τρίτο τμήμα), συνεδριάζοντας σε Τμήμα, η σύνθεση του οποίου έχει ως εξής:

Luis López Guerra, *πρόεδρος*,

Helena Jäderblom,

Helen Keller,

Branko Lubarda,

Pere Pastor Vilanova,

Alena Poláčková

Γεώργιος Α. Σεργίδης, *δικαστές*,

και Stephen Phillips, *γραμματέας τμήματος*,

Αφού διασκέφθηκε σε δικαστικό συμβούλιο στις 6 Δεκεμβρίου 2016,

Εκδίδει την ακόλουθη απόφαση, η οποία ελήφθη την πιο πάνω ημερομηνία:

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση έχει εισαχθεί με μία προσφυγή (αριθ. 29086/12) στρεφόμενη κατά της Ελβετικής Ομοσπονδίας, με την οποία δύο Ελβετοί υπήκοοι που έχουν και την τουρκική υπηκοότητα, ο κ. Aziz Osmanoglu («ο προσφεύγων») και η κ. Sehabat Kocabaş («η προσφεύγουσα»), προσέφυγαν ενώπιον του Δικαστηρίου στις 12 Απριλίου 2012 δυνάμει του άρθρου 34 της Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση»).

2. Ενώπιον του Δικαστηρίου, οι προσφεύγοντες εκπροσωπήθηκαν από την κυρία M. S. Sutter-Jeker, δικηγόρο της Βασιλείας. Η ελβετική κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») εκπροσωπήθηκε από τον αντιπρόσωπό της, κύριο Frank Schürmann.

3. Οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι η υποχρέωση για τις ανήλικες κόρες τους να παρακολουθούν μικτά μαθήματα κολύμβησης ήταν αντίθετη προς τις θρησκευτικές πεποιθήσεις της.

4. Στις 18 Σεπτεμβρίου 2013, η προσφυγή κοινοποιήθηκε στην Κυβέρνηση.

5. Η τουρκική κυβέρνηση δεν άσκησε εν προκειμένω το δικαίωμα παρέμβασής της (άρθρα 36 § 1 της Σύμβασης και 44 § 1 β) του κανονισμού).

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

I. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ

A. Το ιστορικό της υπόθεσης

6. Ο προσφεύγων και η προσφεύγουσα έχουν γεννηθεί το 1976 και το 1978 και είναι κάτοικοι Βασιλείας.

7. Ο προσφεύγων, ο οποίος έχει γεννηθεί στην Τουρκία, μετανάστευσε στην Ελβετία σε ηλικία 10 ετών. Αφού ολοκλήρωσε μία κατάρτιση στο εμπόριο στην Βασιλεία, επέστρεψε προσωρινά στην Τουρκία για να σπουδάσει ισλαμικές επιστήμες και γνώρισε εκεί την προσφεύγουσα, η οποία έγινε σύζυγός του. Αυτή ήλθε στην Ελβετία το 1999 στο πλαίσιο της οικογενειακής επανένωσης. Κατά τον χρόνο κατάθεσης της παρούσας προσφυγής, αυτή παρακολουθούσε μία κατάρτιση για να γίνει διοργανώτρια παιδικών παιχνιδιών (*Spielgruppenleiterin*). Ο προσφεύγων ομιλεί με ευχέρεια τα γερμανικά της Ελβετίας.

8. Οι προσφεύγοντες απέκτησαν τρεις κόρες, οι οποίες γεννήθηκαν στις 8 Ιουλίου 1999, στις 22 Ιουνίου 2001 και στις 7 Ιουλίου 2006. Η παρούσα προσφυγή αφορά μόνον τις δύο πρώτες κόρες. Στην αρχή, αυτές εγγράφηκαν στο δημοτικό σχολείο «Vogelsand» στην Βασιλεία. Στην συνέχεια, η μεγαλύτερη παρακολούθησε μαθήματα του κύκλου προσανατολισμού (*Orientierungsschle* – μέση εκπαίδευση).

9. Τα μαθήματα κολύμβησης αποτελούν τμήμα των υποχρεωτικών μαθημάτων και, σύμφωνα με την εφαρμοστέα νομοθεσία του καντονιού Μπάζελ-Στατ, οι δε μαθητές δεν μπορούν να τύχουν απαλλαγής παρά μόνον από την έναρξη της εφηβείας τους (πιο κάτω παράγραφος 27). Τούτο γνωστοποιήθηκε στους προσφεύγοντες στις 11 Αυγούστου 2008 με μία οδηγία υπό τον τίτλο «Σημείωμα για τον χειρισμό των θρησκευτικών ζητημάτων στο σχολείο» (πιο κάτω παράγραφος 27). Οι προσφεύγοντες, ένθερμοι λάτρεις της μουσουλμανικής θρησκείας, αρνήθηκαν να στείλουν τις κόρες τους στα μαθήματα κολύμβησης για τον λόγο ότι η πίστη τους απαγόρευε σε αυτούς να αφήσουν τα παιδιά τους να συμμετέχουν σε μικτά μαθήματα κολύμβησης. Αnéφεραν ότι, παρά το γεγονός ότι το Κοράνι επέβαλλε την κάλυψη του γυναικείου σώματος μόνον από την εφηβεία, η πίστη τους υπαγόρευε σε αυτούς να ετοιμάσουν τις κόρες τους στις αντιλήψεις που θα εφαρμόζονταν σε αυτές από την εφηβεία τους. Ως ασκούντες την γονική μέριμνα επί των κορών τους, οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν μία παραβίαση των δικών τους δικαιωμάτων.

10. Με την από 13 Αυγούστου 2008 επιστολή του, το τμήμα δημόσιας εκπαίδευσης του καντονιού Μπάζελ-Στατ (*Erziehungsdepartement des Kantons Basel-Stadt*) προειδοποίησε τους προσφεύγοντες ότι, δυνάμει της παραγράφου 91, εδάφιο 9, του νόμου των σχολείων του καντονιού Μπάζελ-Στατ (πιο κάτω παράγραφος 24), κινδύνευαν να επιβληθεί σε αυτούς ένα μέγιστο πρόστιμο 1.000 ελβετικών φράγκων (CHF) (περίπου 923 ευρώ (EUR)), αν οι κόρες τους δεν τηρούσαν την υποχρέωση να πηγαίνουν στο σχολείο.

11. Στις 30 Μαρτίου 2010, η διευθύντρια του σχολείου είχε μία συνάντηση με τους προσφεύγοντες προκειμένου να εξευρεθεί μία λύση. Οι προσφεύγοντες συνέχισαν παρά ταύτα να μην στέλνουν τις κόρες τους στα μαθήματα κολύμβησης. Με επιστολές της 30 Μαρτίου και της 4 Μαΐου 2010, οι προσφεύγοντες κλήθηκαν εκ νέου να στείλουν τις κόρες τους στα μαθήματα κολύμβησης. Παρά τις προσπάθειες αυτές εκ μέρους του σχολείου, οι κόρες των προσφευγόντων συνέχισαν να μην πηγαίνουν στα μαθήματα κολύμβησης.

12. Στις 4 Μαΐου 2010 και στις 14 Ιουνίου 2010, η διεύθυνση του σχολείου ζήτησε από τον επικεφαλής του τμήματος δημόσιας εκπαίδευσης να θέσει τους προσφεύγοντες στην διαδικασία του προβλεπόμενου προστίμου. Στις 17 Ιουνίου 2010, οι τελευταίοι κλήθηκαν να απαντήσουν και πάλι στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής.

13. Με την από 28 Ιουλίου 2010 επιστολή τους, οι σχολικές αρχές επέβαλαν ένα πρόστιμο 350 CHF (περίπου 323 EUR) ανά γονέα και ανά παιδί (ήτοι, συνολικά, 1.400 CHF - περίπου 1.292 EUR) λόγω μη τήρησης των γονικών υποχρεώσεών τους (παράγραφος 91, εδάφια 8 και 9, του νόμου των σχολείων του καντονιού Μπάζελ-Στατ) (πιο κάτω παράγραφος 24).

14. Το ένδικο μέσο των προσφευγόντων κατά της απόφασης αυτής απορρίφθηκε από το εφετείο του καντονιού Μπάζελ-Στατ (*Appellationsgericht des Kantons Basel-Stadt*) στις 30 Μαΐου 2011.

B. Η απόφαση του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της 7 Μαρτίου 2012

15. Επικαλούμενο την απόφασή του επί της αρχής της 24 Οκτωβρίου 2008 (ATF [arrêt du Tribunal fédéral] 135 I 79 - πιο κάτω παράγραφος 29), το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο απέρριψε, με την από 7 Μαρτίου 2012 απόφασή του, την αίτηση αναίρεσης των προσφευγόντων, κρίνοντας ότι η άρνηση των αρχών να απαλλάξουν τις κόρες τους από τα μικτά μαθήματα κολύμβησης στο δημοτικό σχολείο δεν είχε παραβιάσει το δικαίωμα των προσφευγόντων στην ελευθερία της συνείδησης και της πίστης.

16. Δέχθηκε ότι η άρνηση αυτή αντιπροσώπευε μία προσβολή της θρησκευτικής ελευθερίας. Εν τούτοις, θεώρησε ότι τα μαθήματα κολύμβησης αποτελούσαν τμήμα των υποχρεωτικών σχολικών προγραμμάτων στο καντόνι Μπάζελ-Στατ και ότι η υποχρέωση αυτή στηριζόταν σε αρκετά στερεή νομική βάση. Ανέφερε κατ'αρχήν την παράγραφο 22 του νόμου των σχολείων του καντονιού Μπάζελ-Στατ, σύμφωνα με την οποία η γυμναστική ήταν ένα από τα υποχρεωτικά μαθήματα του δημοτικού σχολείου, και την παράγραφο 139 του ιδίου νόμου η οποία ορίζει ότι, στο πρόγραμμα των μαθητών, τρεις ώρες τουλάχιστον την εβδομάδα έπρεπε να αφιερώνονται στην φυσική αγωγή. Όρισε επίσης ότι, δυνάμει της

παραγράφου 17 του νόμου, τα αγόρια και τα κορίτσια του δημοτικού σχολείου παρακολουθούσαν κατ'αρχήν τα μαθήματα μαζί. Όρισε επιπλέον ότι, σύμφωνα με την παράγραφο 68 του νόμου, η ακριβής διαμόρφωση, και ιδιαίτερα τα διάφορα μαθήματα και ο αριθμός των ωρών που αφιερώνονται σε αυτά, προέκυπτε από το πρόγραμμα σπουδών, το οποίο προέβλεπε, στον αριθμό 9.2.4, ότι η κολύμβηση αποτελούσε τμήμα της υποχρεωτικής διδασκαλίας της γυμναστικής και του αθλητισμού.

17. Το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο υπενθύμισε στην συνέχεια ότι οι μαθητές μπορούσαν να απαλλαγούν από την εκπαίδευση ή από ορισμένα μαθήματα, με απόφαση η οποία πρέπει να ληφθεί από την διεύθυνση του σχολείου μετά από αίτηση των διδασκόντων ή των ατόμων που είναι υπεύθυνα για την εκπαίδευση των παιδιών (§ 66, εδάφια 5 και 6, του νόμου των σχολείων – πιο κάτω παράγραφος 24). Υπογράμμισε ότι οι λεπτομέρειες που αφορούν τις απαλλαγές διέπονταν από την παράγραφο 34 της διάταξης για τα σχολεία (*Schulordnung*) του καντονιού Μπάζελ-Σταντ, και ότι ο τρόπος του χειρισμού των θρησκευτικών ζητημάτων μέσα στο πλαίσιο του σχολείου αναγραφόταν σε μία οδηγία (*Handreichnung*) του τμήματος εκπαίδευσης του καντονιού Μπάζελ-Σταντ του Σεπτεμβρίου 2007. Προσέθεσε ότι, σύμφωνα με τον αριθμό 5.1 της οδηγίας αυτής, απαλλαγές από τα μαθήματα κολύμβησης μπορούσαν να χορηγηθούν μόνον σε μαθητές που φθάνουν στην ηλικία της εφηβείας. Όρισε επίσης ότι, ότι από το έκτο έτος (ήτοι συνήθως όταν οι μαθητές συμπληρώνουν την ηλικία των 12 ετών), τα κορίτσια και τα αγόρια παρακολουθούν χωριστά τα μαθήματα φυσικής αγωγής και τα μαθήματα κολύμβησης (αριθμός 5.3 της οδηγίας).

18. Το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο εκτίμησε εξάλλου ότι το επιχείρημα των προσφευγόντων ότι η οδηγία δεν είχε νομική αξία δεν ήταν βάσιμο στην περίπτωση αυτή, στο μέτρο που, κατ'αυτό, η οδηγία δεν ήταν σε κάθε περίπτωση παρά ένα βοήθημα για την στάθμιση των συμφερόντων όταν επρόκειτο για την λήψη μιας απόφασης σχετικής με ένα αίτημα απαλλαγής. Εκτίμησε ότι, για την εξέταση της νομικής βάσης, δεν ενδιέφερε το γεγονός ότι η κολύμβηση δεν διδασκόταν σε όλα τα σχολεία του καντονιού και ότι το πατινάζ, το οποίο περιλαμβάνεται επίσης ως μάθημα στο πρόγραμμα σπουδών, δεν διδασκόταν καθόλου στην πράξη.

Ως εκ τούτου, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο συνεπέρανε ότι το μέτρο στηριζόταν σε μία έγκυρη νομική βάση.

19. Όσον αφορά το δημόσιο συμφέρον και την αναλογικότητα της παρέμβασης, το Δικαστήριο επικύρωσε την κρίση του κατωτέρου δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία η ένταξη των παιδιών, ανεξάρτητα από την καταγωγή, την κουλτούρα ή την θρησκεία τους, ήταν πρωταρχικής σημασίας. Θεώρησε εξάλλου ότι η παρέμβαση ήταν μειωμένη από το

γεγονός ότι τα μαθήματα κολύμβησης ήταν μικτά μόνον μέχρι την ηλικία της εφηβείας και ότι οι συνέπειες του μέτρου αμβλύνονταν από τα συνοδευτικά μέτρα (χωριστά αποδυτήρια και ντους και χρήση του μπουρκίνι).

20. Το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο δεν θεώρησε ως βάσιμο ούτε το επιχείρημα των προσφευγόντων σύμφωνα με το οποίο τα παιδιά τους μάθαιναν να κολυμπούν μέσα στο πλαίσιο ιδιωτικών μαθημάτων, εκτιμώντας ότι δεν επρόκειτο για την απλή εκμάθηση της κολύμβησης στα παιδιά, αλλά και για την υπαγωγή στις περιφερειακές συνθήκες της ίδιας της εκπαίδευσης (*äussere Bedingungen des Unterrichts*). Εξέθεσε ότι η λειτουργία κοινωνικής ένταξης του σχολείου, η οποία ισχύει για όλους τους μαθητές, απαιτούσε να χορηγούνται οι απαλλαγές από τα μαθήματα της κολύμβησης με φειδώ. Ανέφερε ότι η άρνηση της χορήγησης μιας απαλλαγής εν προκειμένω αντιστοιχούσε τότε στην νέα πρακτική του σύμφωνα με την οποία έπρεπε να αναγνωριστεί, κατ'αρχήν, η υπεροχή των σχολικών υποχρεώσεων έναντι των θρησκευτικών επιταγών (*religiöse Gebote*) ενός τμήματος του πληθυσμού. Για τον λόγο αυτό, ούτε η σύγκριση με τις απαλλαγές που χορηγούνταν για ιατρικούς λόγους δεν είχε βάση.

21. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω στοιχεία, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο συνεπέρανε ότι η άρνηση της χορήγησης μιας απαλλαγής από τα μικτά μαθήματα κολύμβησης δεν είχε προσβάλει το δικαίωμα των προσφευγόντων στην θρησκευτική ελευθερία.

II. ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ

A. Το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο

22. Οι εφαρμοστέες διατάξεις του Ομοσπονδιακού Συντάγματος είναι διατυπωμένες ως εξής:

Άρθρο 15 – Ελευθερία της συνείδησης και της πίστης

- «1. Η ελευθερία της συνείδησης και της πίστης είναι κατοχυρωμένη.
2. Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα να επιλέγει ελεύθερα την θρησκεία του καθώς και να διαμορφώσει τις φιλοσοφικές πεποιθήσεις του και να τις πρεσβεύει ατομικά ή σε κοινότητα.
3. Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα να ενταχθεί σε μία θρησκευτική κοινότητα ή να ανήκει σε αυτήν και να παρακολουθήσει μία θρησκευτική διδασκαλία.
4. Ουδείς μπορεί να εξαναγκασθεί να ενταχθεί σε μία θρησκευτική κοινότητα ή να ανήκει σε αυτήν, να επιτελέσει μία θρησκευτική πράξη ή ενταχθεί σε μία θρησκευτική κοινότητα.

Άρθρο 36 – Περιορισμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων

«1. Οποιοσδήποτε περιορισμός ενός θεμελιώδους δικαιώματος πρέπει να στηρίζεται σε νόμιμη βάση. Οι σοβαροί περιορισμοί πρέπει να προβλέπονται από νόμο. Οι περιπτώσεις σοβαρού, άμεσου και επικείμενου κινδύνου επιφυλάσσονται.

2. Οποιοσδήποτε περιορισμός ενός θεμελιώδους δικαιώματος πρέπει να δικαιολογείται από ένα δημόσιο συμφέρον ή από την προστασία ενός θεμελιώδους δικαιώματος άλλου.

3. Οποιοσδήποτε περιορισμός ενός θεμελιώδους δικαιώματος πρέπει να τελεί σε αναλογία με τον διωκόμενο σκοπό.

4. Η ουσία των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι απαραβίαστη.»

Άρθρο 63 – Δημόσια εκπαίδευση

«Η δημόσια εκπαίδευση υπάγεται στην αρμοδιότητα των καντονιών.

Τα καντόνια εξασφαλίζουν μία επαρκώς ανοικτής βασικής εκπαίδευσης σε όλα τα παιδιά. Η εκπαίδευση αυτή είναι υποχρεωτική και τελεί υπό την διεύθυνση ή την εποπτεία των δημοσίων αρχών. Αυτή παρέχεται δωρεάν στα δημόσια σχολεία.

(...).»

23. Το άρθρο 303 του Αστικού Κώδικα της 10 Δεκεμβρίου 1907, το οποίο αναφέρεται στην θρησκευτική εκπαίδευση του παιδιού, ορίζει τα εξής:

Άρθρο 303 – Θρησκευτική εκπαίδευση

«Ο πατέρας και η μητέρα αποφασίζουν σχετικά με την θρησκευτική εκπαίδευση του τέκνου.

Οποιοσδήποτε συμβάσεις που περιορίζουν την ελευθερία τους προς τούτο είναι άκυρες.

Το τέκνο το οποίο έχει συμπληρώσει την ηλικία των 16 ετών έχει το δικαίωμα να επιλέξει το ίδιο το θρήσκευμά του.»

24. Οι διατάξεις του νόμου των σχολείων του καντονιού Μπάζελ-Στατ της 4 Απριλίου 1929, στην έκδοσή του της 10 Αυγούστου 2009, είχαν κατά τον χρόνο των συμβάντων ως εξής (μετάφραση του Δικαστηρίου):

Παράγραφος 17

«Το δημοτικό σχολείο περιλαμβάνει τέσσερα σχολικά έτη. Τα αγόρια και τα κορίτσια εκπαιδεύονται κατά κανόνα μαζί.»

Παράγραφος 22

«Τα υποχρεωτικά μαθήματα στο δημοτικό σχολείο είναι: οι γλώσσες, η ανάγνωση, τα μαθηματικά, η ιστορία της κληρονομιάς, η γραφή, η ζωγραφική, η γυμναστική (Turnen), (...)»

Παράγραφος 66

«1. Όλοι οι μαθητές παρακολουθούν τα υποχρεωτικά μαθήματα.
2. Μία απαλλαγή από μαθήματα ή από ορισμένα αντικείμενα μπορεί να χορηγηθεί μόνον με την επιφύλαξη της τήρησης ορισμένων προϋποθέσεων οι οποίες έχουν αποτελέσει το αντικείμενο ενός ειδικού κανονισμού επ' αυτού.¹»

Παράγραφος 91

«(...)»

8. Οι υποχρεώσεις των προσώπων που είναι υπεύθυνα για τα παιδιά ορίζονται ως εξής:

(α) [τα πρόσωπα που είναι υπεύθυνα για τα παιδιά] υποχρεούνται να μεριμνούν ώστε τα τέκνα τους να παρακολουθούν τα υποχρεωτικά και τα προαιρετικά μαθήματα σε τακτική βάση και να αναπαύονται επαρκώς,

(β) οφείλουν να μην κρατούν εν γνώσει τους τα τέκνα τους μακριά από το σχολείο,

(γ) συμμετέχουν στις συνεδρίες ενημέρωσης για τους γονείς και στις συναντήσεις με τους διδάσκοντες οι οποίες οργανώνονται από έναν εκπαιδευτικό ή από την διεύθυνση του σχολείου,

(δ) ζητούν από τα τέκνα τους να σέβονται όλους τους κανόνες και τις οδηγίες του σχολείου.

9. Στα πρόσωπα που παραβαίνουν επανειλημμένως τις υποχρεώσεις οι οποίες απαριθμούνται από το εδάφιο 8 μπορεί να επιβληθεί, μετά από αίτημα της διεύθυνσης

¹ Η παράγραφος αυτή, όπως ισχύει σήμερα, ορίζει τα ακόλουθα «(...) 5. Ένας μαθητή ή μία μαθήτρια μπορεί να απαλλαγεί από τα μαθήματα ή από ορισμένα αντικείμενα. 6. Η διεύθυνση του σχολείου λαμβάνει την απόφασή της μετά από αίτημα των διδασκόντων ή των προσώπων που είναι υπεύθυνα για τα παιδιά.»

του σχολείου, πρόστιμο το οποίο μπορεί να ανέλθει σε 1.000 [ελβετικά] φράγκα. (...).»

Παράγραφος 139²

«Τρεις ώρες τουλάχιστον την εβδομάδα αφιερώνονται στην άσκηση και στην φυσική αγωγή μέσα στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών.»

25. Οι παράγραφοι 34 και επόμενες της διάταξης για τα σχολεία (*Schulordnung*)³ του καντονιού Μπάζελ-Στατ ρύθμιζαν τις προϋποθέσεις και την διαδικασία που είχε εφαρμογή σε ένα αίτημα απαλλαγής από ορισμένα μαθήματα (μετάφραση του Δικαστηρίου):

Παράγραφος 34

«Η διεύθυνση του σχολείου λαμβάνει την απόφαση να χορηγήσει ή να αρνηθεί την απαλλαγή από ορισμένα μαθήματα. Προκειμένου να λάβει τις δέουσες πληροφορίες, αυτή έχει το δικαίωμα να ζητήσει δικαιολογητικά.»

Παράγραφος 35

«Οι απαλλαγές χορηγούνται για ορισμένο χρονικό διάστημα, το οποίο δεν μπορεί να υπερβεί την διάρκεια του τρέχοντος εξαμήνου. Για οποιαδήποτε παράταση απαιτείται νέα αίτηση.»

26. Το πρόγραμμα σπουδών του καντονιού Μπάζελ-Στατ, το οποίο έχει εκπονηθεί από το Συμβούλιο εκπαίδευσης (*Erziehungsrat*) και εγκριθεί από το Συμβούλιο της Επικρατείας, προβλέπει στον αριθμό 9.2.4 ότι η κολύμβηση αποτελεί μέρος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης της γυμναστικής και της φυσικής αγωγής, και, στο σημείο 9.2.5, ότι το πατινάζ αποτελεί επίσης μέρος του.

27. Μία οδηγία (*Handreichnung*) του τμήματος εκπαίδευσης του καντονιού Μπάζελ-Στατ του Σεπτεμβρίου 2007, με τίτλο *Merkblatt zum Umgang mit religiösen Fragen an der Schule* (Σημείωση για τον χειρισμό των θρησκευτικών ζητημάτων στο σχολείο), ορίζει τον τρόπο με τον οποίο τα θρησκευτικά ζητήματα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μέσα στο πλαίσιο του σχολείου. Δυνάμει του αριθμού 5.1 της οδηγίας αυτής, οι απαλλαγές από τα μαθήματα κολύμβησης μπορούν να χορηγηθούν μόνον σε μαθητές οι οποίοι έχουν φθάσει την ηλικία

² Πρόκειται για την εκδοχή η οποία ισχύει σήμερα.

³ Η διάταξη αυτή δεν είναι πλέον σε ισχύ από τις 17 Αυγούστου 2014.

της εφηβείας. Από τον έκτο χρόνο, η διδασκαλία της φυσικής αγωγής και της κολύμβησης γίνεται ούτως ή άλλως χωριστά για τα κορίτσια και για τα αγόρια (αριθμός 5.3 της οδηγίας). Επιπλέον, η οδηγία ορίζει ότι, προκειμένου να ληφθεί υπόψη ο τρόπος με τον οποίο το ισλάμ αντιλαμβάνεται την ηθική, οι μαθητές πρέπει να έχουν την δυνατότητα να καλύπτουν τα σώματά τους εφόσον οι γονείς τους το επιθυμούν, ότι πρέπει να μπορούν να αλλάζουν χωριστά από τους άλλους μαθητές της τάξης, ότι πρέπει να μπορούν να κάνουν ντους πέρα από τα μάτια ή μόνον με τους μαθητές του φύλου τους και ότι πρέπει, στο μέτρο του δυνατού, να λαμβάνουν την διδασκαλία από καθηγητές του ιδίου φύλου με αυτούς (αριθμός 5.3 της οδηγίας).

Η οδηγία αυτή επικαιροποιείται τακτικά και είναι διαθέσιμη στο Διαδίκτυο.

B. Η σχετική εθνική πρακτική

28. Το 1993, το Διοικητικό Δικαστήριο ασχολήθηκε για πρώτη φορά με το ζήτημα μιας απαλλαγής από το μάθημα κολύμβησης του δημοτικού σχολείου για θρησκευτικούς λόγους (ATF 119 Ia 178). Έκρινε ότι, υπό το φως της αρχής της αναλογικότητας, η εκπαίδευση των παιδιών σύμφωνα με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των γονέων υπερίσχυε εν προκειμένω του υποχρεωτικού χαρακτήρα των μαθημάτων κολύμβησης. Θεώρησε ότι δεν έπρεπε να δίνεται προτεραιότητα στο συμφέρον του μαθητή σε σχέση με τα θρησκευτικά συμφέροντα των γονέων του μόνον όταν το ανώτερο συμφέρον του παιδιού ετίθετο συγκεκριμένα και σοβαρά σε κίνδυνο με την αυστηρή προσχώρηση στους θρησκευτικούς κανόνες, για παράδειγμα όταν η υγεία του παιδιού απειλείτο ή όταν διακυβευόταν η ισότητα των ευκαιριών – συμπεριλαμβανομένης και εκείνης μεταξύ ανδρών και γυναικών. Όθεν, κατά την άποψη του δικαστηρίου, στην κρινόμενη υπόθεση δεν διακυβεύονταν τέτοιες αξίες, αφού τα μαθήματα κολύμβησης δεν αντιπροσώπευαν παρά μόνον ένα μικρό τμήμα της εκπαίδευσης του αθλητισμού και ότι, ως εκ τούτου, το εκπαιδευτικό έργο του σχολείου δεν απειλείτο σοβαρά από μία ατομική απαλλαγή από τα μαθήματα κολύμβησης. Με άλλα λόγια, κατά την γνώμη του δικαστηρίου, ακόμη και αν η προσφεύγουσα δεν μάθαινε κολύμβηση, οι πιθανότητές της να ολοκληρώσει επιτυχώς την σχολική εκπαίδευσή της ή να επιτύχει στην επαγγελματική ζωή της δεν απειλούνταν σοβαρά.

Το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο παρατήρησε επίσης ότι το πρόγραμμα σπουδών του καντονιού της Ζυρίχης δεν υποχρέωνε τους δήμους να προσφέρουν την κολύμβηση ως υποχρεωτικό μάθημα, αλλά περιοριζόταν στο να τους την συστήσει. Σημείωσε ότι δεν αποκλειόταν να υπάρχουν μέσα στο καντόνι αυτό δημοτικά σχολεία στα οποία δεν διδασκόταν η κολύμβηση. Εξάλλου, το δικαστήριο δεν διαπίστωσε κάποιον λόγο για να

αμφιβάλλει για την σοβαρότητα του ισχυρισμού των προσφευγόντων σύμφωνα με τον οποίο οι κόρες τους παρακολουθούσαν ιδιωτικά μαθήματα κολύμβησης.

Το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο εκτίμησε στην συνέχεια ότι δεν έπρεπε να περιμένει κανείς έναν μεγάλο αριθμό αιτήσεων απαλλαγής η διαχείριση των οποίων θα συνεπαγόταν για τα σχολεία έναν φόρτο εργασίας ή οργανωτικά προβλήματα.

Τέλος, όσον αφορά το επιχείρημα του κατωτέρου δικαστηρίου σύμφωνα με το οποίο οι αλλοδαποί μαθητές όφειλαν να προσαρμοστούν στις συνθήκες και τα έθιμα της χώρας υποδοχής, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο θεώρησε ότι οι αλλοδαποί όφειλαν ασφαλώς να σέβονται τους νόμους της Ελβετίας, αλλά δεν υπήρχε κανένα καθήκον, με την έννοια ενός υποχρεωτικού κανόνα, να προσαρμόσουν όλα τα έθιμα και τον τρόπο ζωής τους στις τοπικές πρακτικές. Με άλλα λόγια, κατά την άποψη του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου, από την αρχή της ένταξης δεν μπορούμε να συναγάγουμε έναν νομικό κανόνα που να επιβάλλει στους μαθητές αλλοδαπής καταγωγής έναν δυσανάλογο περιορισμό των ιδεών και των θρησκευτικών και πολιτιστικών πεποιθήσεών τους.

29. Δεκαπέντε χρόνια αργότερα, στις 24 Οκτωβρίου 2008, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο τροποποίησε την νομολογία του λαμβάνοντας υπόψη του την ταχεία αύξηση του μουσουλμανικού πληθυσμού στην Ελβετία. Με μία απόφαση επί της αρχής (ATF 135 I 79), όρισε ότι το συμφέρον της ένταξης και ο σεβασμός των αξιών του τοπικού πολιτισμού έπρεπε να έχουν περισσότερο βάρος. Διαπίστωσε την ύπαρξη ενός σημαντικού δημοσίου συμφέροντος στο να μπορούν όλοι οι μαθητές να παρακολουθούν τα μαθήματα κολύμβησης, για λόγους κοινωνικοποίησης, ασφαλείας των παιδιών και ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των κοριτσιών και των αγοριών. Κατά συνέπεια, εκτίμησε ότι η άρνηση της απαλλαγής από τα μαθήματα κολύμβησης ήταν δικαιολογημένη και συνεπώς σύμφωνη προς τις υποχρεώσεις της Σύμβασης.

30. Έκτοτε, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο επικύρωσε αυτήν την νέα νομολογία. Μία από τις υποθέσεις (απόφαση του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της 7 Μαρτίου 2012, 2C_666/2011) αφορά την απόφαση η οποία αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου. Σε μία άλλη υπόθεση (απόφαση της 11 Απριλίου 2013, 2C_1079/2012), το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο αντιμετώπισε για πρώτη φορά ένα αίτημα απαλλαγής από το υποχρεωτικό μάθημα κολύμβησης που αφορούσε μία έφηβη ηλικίας 14 ετών. Το ανώτατο ελβετικό δικαστήριο απέρριψε το ένδικο μέσο. Το κορίτσι, σιϊτικού θρησκευματος, υποστήριζε ειδικότερα ότι, αφενός, το εν λόγω μάθημα διδασκόταν από έναν εκπαιδευτικό άρρενος φύλου και ότι, αφετέρου, οι άντρες μπορούσαν να την δουν μέσα από τα παράθυρα της πισίνας. Το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο εκτίμησε ότι το ιδιωτικό

συμφέρον του κοριτσιού θα έπρεπε να υποχωρήσει έναντι του δημοσίου συμφέροντος της ολοκληρωμένης εκπαίδευσης όλων των μαθητών όποια και αν είναι η θρησκεία τους. Εξάλλου, η παρέμβαση στην θρησκευτική ελευθερία της προσφεύγουσας φάνηκε στο Δικαστήριο λιγότερο σημαντική στην υπόθεση αυτή για τον λόγο ότι το μάθημα της κολύμβησης παραδιδόταν χωριστά στα κορίτσια και στα αγόρια, και ότι η ενδιαφερόμενη μπορούσε να αλλάξει και να κάνει ένα ντους μακριά από τους άλλους μαθητές και να φοράει ένα μπουρκίνι.

III. Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

31. Στην από 29 Οκτωβρίου 2012 απόφασή του, το Συνταγματικό Δικαστήριο (*Staatsgerichtshof*) του Λιχτενστάιν έκανε δεκτή την προσφυγή γονέων – μελών της Παλμαριανής Εκκλησίας (*Palmarianische Kirche*) οι οποίοι παραπονούνταν για την παραβίαση του δικαιώματός τους στην θρησκευτική ελευθερία λόγω της άρνησης των κατωτέρων δικαστηρίων να απαλλάξουν τα τρία παιδιά τους (δύο κορίτσια και ένα αγόρι) από τα υποχρεωτικά μαθήματα κολύμβησης. Το Συνταγματικό Δικαστήριο διέκρινε την υπόθεση, ειδικότερα, από την απόφαση επί της αρχής που εκδόθηκε από το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο στις 24 Οκτωβρίου 2008 (πιο πάνω παράγραφος 29), στο μέτρο που, δεδομένου ότι η εν λόγω απαλλαγή δεν είχε ζητηθεί από μουσουλμάνους γονείς, εξέλιπε το δημόσιο συμφέρον της ένταξης των αλλοδαπών μαθητών στην ελβετική κοινωνία. Εξάλλου, το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι η απειλή του αφορισμού από την Παλμαριανή Εκκλησία – επιχείρημα το οποίο προβλήθηκε από τους προσφεύγοντες – ήταν σοβαρή και έπρεπε να ληφθεί υπόψη. Λαμβανομένων υπόψη των ιδιαιτεροτήτων της υπόθεσης και υπό το φώς του ανωτέρου συμφέροντος των παιδιών, δέχθηκε το ένδικο μέσο των γονέων και ανέπεμψε την υπόθεση στο κατώτερο δικαστήριο.

32. Με την από 11 Σεπτεμβρίου 2013, το γερμανικό Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο (*Bundesverwaltungsgericht*) απέρριψε μία αίτηση αναθεώρησης (*Revisionsgesuch*) που είχε κατατεθεί από μία μουσουλμάνα μαθήτρια, ηλικίας τότε 11 ετών, στην οποία αρνήθηκαν μία απαλλαγή από τα μικτά μαθήματα κολύμβησης στο γυμνάσιο της Φρανκφούρτης, όπου η αναλογία μουσουλμάνων μαθητών ήταν μεγάλη. Το Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο κατέληξε ότι η προσφεύγουσα δεν είχε αποδείξει σε ποιο βαθμό διακυβεύονταν οι ενδυματολογικοί κώδικες της θρησκείας τους ενώ φορούσε ένα μπουρκίνι που επιτρεπόταν από την διοίκηση του σχολείου. Απέρριψε την ένσταση της προσφεύγουσας ότι η χρήση μπουρκίνι δεν απάλειφε το περίγραμμα του σώματός της. Εκτίμησε επίσης ότι το

σχολείο δεν ήταν υποχρεωμένο να αποκλείσει από το σχολικό πρόγραμμα πρακτικές οι οποίες συναντιούνταν και ήταν ανεκτές σε μία κοινωνία εκτός του σχολείου, για τον μοναδικό λόγο ότι δεν ήταν αποδεκτές στα μάτια ορισμένων υπό το πρίσμα των ατομικών θρησκευτικών αντιλήψεών τους. Όσον αφορά το επιχείρημα της προσφεύγουσας σύμφωνα με το οποίο κινδύνευε να την ακουμπήσουν τυχαία τα αγόρια στην διάρκεια των μαθημάτων κολύμβησης, το Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο εκτίμησε ότι ο κίνδυνος αυτός μπορούσε να περιοριστεί σε μεγάλο βαθμό με μία προσεκτική οργάνωση του μαθήματος από τον εκπαιδευτικό και με προφυλάξεις που λαμβάνονταν από την ίδια την προσφεύγουσα. Υπογράμμισε επίσης ότι μία από τις κεντρικές αποστολές του σχολείου ήταν η λειτουργία ένταξής της, η οποία κατά το δικαστήριο περιελάμβανε την ανάγκη της προώθησης στα παιδιά της αντιπαράθεσης με και της αποδοχής των θρησκευτικών και πολιτιστικών ηθών, απόψεων και ιδεών τρίτων, οι οποίες δεν αντιστοιχούσαν αναγκαστικά με τις δικές τους πεποιθήσεις. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που είναι στην κατοχή του Δικαστηρίου, η υπόθεση αυτή εκκρεμούσε ενώπιον του γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου κατά την ημερομηνία έκδοσης της παρούσας απόφασης (6 Δεκεμβρίου 2016).

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΝΟΜΟ

I. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 9 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

33. Επικαλούμενοι το άρθρο 9 της Σύμβασης, οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι η υποχρέωση που τους επιβλήθηκε να στέλνουν τις κόρες τους στα μικτά μαθήματα κολύμβησης ήταν αντίθετη προς τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους. Υποστηρίζουν ότι το πρόστιμο που τους επιβλήθηκε από το τμήμα δημόσιας εκπαίδευσης του καντονιού Μπάζελ-Στατ κατόπιν της άρνησης της απαλλαγής των κορών τους από τα μαθήματα κολύμβησης δεν είχε έγκυρη νόμιμη βάση, δεν επεδίωκε νόμιμο σκοπό και ήταν δυσανάλογο. Θεωρούν ως εκ τούτου τους εαυτούς τους θύματα μιας παραβίασης του δικαιώματός τους στην θρησκευτική ελευθερία με την έννοια του άρθρου 9 της Σύμβασης. Η διάταξη αυτή είναι διατυπωμένη ως εξής:

«1. Παν πρόσωπον δικαιούται εις την ελευθερίαν σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας, το δικαίωμα τούτο επάγεται την ελευθερίαν αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, ως και την ελευθερίαν εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων μεμονωμένως, ή συλλογικώς δημοσία ή κατ' ιδίαν, δια της λατρείας, της παιδείας, και της ασκήσεως των θρησκευτικών καθόντων και τελετουργιών.

2. Η ελευθερία εκδηλώσεως της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέση αντικείμενον ετέρων περιορισμών πέραν των προβλεπομένων υπό του

νόμου και αποτελούντων αναγκαία μέτρα, εν δημοκρατική κοινωνία δια την δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της δημοσίας τάξεως, υγείας και ηθικής, ή την προάσπισιν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.»

34. Η Κυβέρνηση αρνείται την θέση των προσφευγόντων.

A. Επί του παραδεκτού

35. Το δικαίωμα των γονέων για σεβασμό του δικαιώματός τους «να εξασφαλίσουν την εκπαίδευση και μία διδασκαλία σύμφωνα με τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις τους» κατοχυρώνεται από την δεύτερη φράση του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1 της Σύμβασης, η οποία είναι κατ'αρχήν η *lex specialis* σε σχέση με το άρθρο 9 της Σύμβασης (*Folgerø και λοιποί κατά Νορβηγίας* [GC], αριθ. 15472/02, § 84, CEDH 2007-VIII, και *Lautsi και λοιποί κατά Ιταλίας* [GC], αριθ. 30214/06, § 59, CEDH 2011). Δεδομένου ότι η Ελβετία δεν επικύρωσε το Πρωτόκολλο αριθ. 1, οι προσφεύγοντες επικαλούνται το άρθρο 9 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο, διαπιστώνοντας ότι η Κυβέρνηση δεν αμφισβήτησε την εφαρμογή του άρθρου 9 της Σύμβασης στην παρούσα περίπτωση, εκτιμά ότι η κατάσταση για την οποία παραπονούνται οι προσφεύγοντες εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης αυτής.

36. Διαπιστώνοντας εξάλλου ότι η προσφυγή δεν είναι προδήλως αβάσιμη με την έννοια του άρθρου 35 § 3 α) της Σύμβασης και ότι αυτή δεν προσκρούει σε κάποιο λόγο απαραδέκτου, το Δικαστήριο την κηρύσσει παραδεκτή.

B. Επί της ουσίας

1. Επί της ύπαρξης μιας παρέμβασης

37. Οι προσφεύγοντες εκτιμούν ότι η υποχρέωση που τους επιβλήθηκε να στέλνουν τις κόρες τους στα μικτά μαθήματα κολύμβησης συνιστούσε μία παρέμβαση στα δικαιώματά τους τα οποία προστατεύονται από το άρθρο 9 της Σύμβασης.

38. Η Κυβέρνηση δεν αμφισβητεί την άρνηση της απαλλαγής των κορών των προσφευγόντων από τα μικτά μαθήματα κολύμβησης μέσα στο πλαίσιο του υποχρεωτικού δημοτικού σχολείου και το ότι τα πρόστιμα που επιβλήθηκαν στους ενδιαφερόμενους συνιστούν μία παρέμβαση στο δικαίωμά τους στην θρησκευτική ελευθερία με την έννοια του άρθρου 9 της Σύμβασης.

39. Αντιθέτως, για την Κυβέρνηση, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι εν προκειμένω θίγεται μόνον η εκδήλωση των θρησκευτικών πεποιθήσεων, στον βαθμό που οι αμφισβητούμενες

αποφάσεις αφορούσαν μόνον την υποχρέωσή τους να στέλνουν τις κόρες τους στα μαθήματα κολύμβησης, και επομένως την εκπαίδευση που οι προσφεύγοντες επιθυμούν να παρέχουν στις κόρες τους όσον αφορά την αιδώ υπό το φως της εκ μέρους τους αυστηρής ερμηνείας των αντιλήψεων του ισλάμ. Θεωρεί ότι η πίστη των προσφευγόντων και η επιλογή τους υπέρ ενός αυστηρού ρεύματος του ισλάμ δεν αμφισβητήθηκαν.

40. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι οι προσφεύγοντες καταγγέλλουν μία παρέμβαση στην άσκηση του δικαιώματός τους στην θρησκευτική ελευθερία επικαλούμενοι το άρθρο 9 της Σύμβασης χωρίς να εκθέσουν κάποιον λόγο. Μέμφονται ειδικότερα τις αρχές διότι απέρριψαν το αίτημά τους για την απαλλαγή των υποχρεωτικών μικτών μαθημάτων κολύμβησης στο δημοτικό σχολείο για τις κόρες τους και διότι τους επέβαλαν ένα πρόστιμο για τον λόγο αυτό.

41. Προκειμένου να χαρακτηριστεί ως «εκδήλωση» με την έννοια του άρθρου 9, μία πράξη η οποία εμπνέεται, δικαιολογείται ή επηρεάζεται από μία πεποίθηση πρέπει να είναι στενά συνδεδεμένη με την θρησκεία ή με την πεποίθηση αυτή. Οι πράξεις λατρείας ή αφοσίωσης οι οποίες σχετίζονται με την πρακτική μιας θρησκείας ή μιας πεποίθησης υπό μία γενικά αναγνωρισμένη μορφή θα αποτελούσαν ένα παράδειγμα. Εν τούτοις, η εκδήλωση μιας θρησκείας ή μιας πεποίθησης δεν περιορίζεται στις πράξεις αυτού του τύπου: η ύπαρξη ενός δεσμού επαρκώς στενού και άμεσου μεταξύ της πράξης και της πεποίθησης από την οποία προήλθε η πρώτη πρέπει να αποδειχθεί στην βάση των συνθηκών της κάθε περίπτωσης. Ειδικότερα, ο προσφεύγων ουδόλως υποχρεούται να αποδείξει ότι ενήργησε σύμφωνα με μία επιταγή της εν λόγω θρησκείας (*Eweida και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθ. 48420/10, 59482/10, 51671/10 και 36516/10, § 82, CEDH 2013 (αποσπάσματα)).

42. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι η πίστη τους απαγορεύει σε αυτούς να αφήσουν τα παιδιά τους να συμμετάσχουν στα μικτά μαθήματα κολύμβησης, προσθέτοντας ότι, ακόμη και αν το Κοράνι επιτάσσει την κάλυψη του γυναικείου σώματος μόνον από την εφηβεία, η πίστη τους υπαγορεύει σε αυτούς να ετοιμάσουν τις κόρες τους στις αντιλήψεις που θα εφαρμοστούν σε αυτές από την εφηβεία τους. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι εν προκειμένω βρισκόμαστε σε μία κατάσταση όπου διακυβεύεται το δικαίωμα των προσφευγόντων να εκδηλώσουν την θρησκεία τους. Οι προσφεύγοντες είχαν την γονική μέριμνα και μπορούσαν να αποφασίσουν, δυνάμει του άρθρου 303 εδάφιο 1 του Αστικού Κώδικα (πιο πάνω παράγραφος 23), για την θρησκευτική εκπαίδευση των τέκνων τους. Αυτοί μπορούν συνεπώς να επικαλεστούν αυτήν την πλευρά του άρθρου 9 της Σύμβασης. Εξάλλου, το Δικαστήριο εκτιμά ότι οι προσφεύγοντες υπέστησαν πράγματι μία παρέμβαση στην άσκηση του

δικαιωμάτων τους στην θρησκευτική ελευθερία η οποία προστατεύεται από την διάταξη αυτή.

2. Επί της αιτιολόγησης της παρέμβασης

α) Η νομική βάση

1. Οι θέσεις των διαδίκων

α) Οι προσφεύγοντες

43. Οι προσφεύγοντες αναγνωρίζουν ότι η διδασκαλία της γυμναστικής και του αθλητισμού είναι υποχρεωτική, στην βάση του άρθρου 68, εδάφιο 3, του Συντάγματος, σε συνδυασμό με το άρθρο 2, εδάφιο 2, του ομοσπονδιακού νόμου ο οποίος ενθαρρύνει την γυμναστική και τον αθλητισμό, σε όλα τα υποχρεωτικά σχολεία. Προσθέτουν ότι τα αθλήματα τα οποία διδάσκονται στην Ελβετία δεν περιγράφονται από τον ομοσπονδιακό νόμο και συνεπώς πρέπει να εφαρμόζεται το δικαίο του καντονιού.

44. Οι προσφεύγοντες παρατηρούν στην συνέχεια ότι, στο επίπεδο του καντονιού, ο αριθμός 9.2.4 του προγράμματος σπουδών του δημοτικού σχολείου του καντονιού Μπάτζελ-Στατ περιλαμβάνει την κολύμβηση, και ο αριθμός 9.2.5 το πατινάζ. Όμως, στην πράξη, κατά τους προσφεύγοντες, το πατινάζ δεν διδάσκεται καθόλου. Όθεν, πάντοτε κατά τους προσφεύγοντες, δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε, στην βάση αυτού του προγράμματος σπουδών, ότι η διδασκαλία της κολύμβησης αποτελεί τμήμα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης της γυμναστικής και του αθλητισμού. Προσθέτουν ότι, εξάλλου, όλα τα σχολικά ιδρύματα του καντονιού Μπάτζελ-Στατ δεν προσφέρουν μαθήματα κολύμβησης.

45. Οι προσφεύγοντες αναφέρουν επίσης ότι, τον Αύγουστο του 2008, τους διανεμήθηκε η οδηγία με τίτλο «Σημείωμα για τον χειρισμό των θρησκευτικών ζητημάτων στο σχολείο», η οποία έχει εκδοθεί από το τμήμα εκπαίδευσης. Δεν θεωρούν την οδηγία αυτή επαρκή νομική βάση, για τον λόγο ότι φέρεται να μην έχει καν το επίπεδο ενός απλού κανονισμού του ελβετικού δικαίου. Κατά συνέπεια, καταλήγουν ότι καμία υποχρέωση να συμμετάσχει κανείς σε αυτά τα μαθήματα κολύμβησης δεν μπορεί να συναχθεί από το εθνικό δίκαιο.

β) Η Κυβέρνηση

46. Όσον αφορά την αιτιολόγηση της παρέμβασης με την έννοια του άρθρου 9 § 2 της Σύμβασης, η Κυβέρνηση αναφέρει κατ'αρχήν ότι, σύμφωνα με το άρθρο 62, εδάφιο 2, του Συντάγματος, η βασική εκπαίδευση είναι υποχρεωτική (πιο πάνω παράγραφος 22). Αναφέρει ότι, σύμφωνα με την παράγραφο 22 του νόμου των σχολείων του καντονιού Μπάτζελ-Στατ της 4 Απριλίου 1929 (πιο πάνω παράγραφος 24), η γυμναστική αποτελεί μέρος των

υποχρεωτικών μαθημάτων, ότι, σύμφωνα με την παράγραφο 139, εδάφιο 1, του νόμου αυτού, το πρόγραμμα οφείλει να περιλαμβάνει τουλάχιστον τρεις ώρες την εβδομάδα φυσικής αγωγής, και ότι, σύμφωνα με την παράγραφο 17 του νόμου, τα αγόρια και τα κορίτσια παρακολουθούν κατ'αρχήν μαζί την διδασκαλία του δημοτικού σχολείου. Τέλος, αναφέρει ότι πρόγραμμα σπουδών του καντονιού Μπάζελ-Στατ, το οποίο εκδόθηκε από το Συμβούλιο Εκπαίδευσης (*Erziehungsrat*) και εγκρίθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας, και το οποίο είναι διαθέσιμο στο Διαδίκτυο, προβλέπει στον αριθμό 9.2.4 ότι η κολύμβηση αποτελεί μέρος της υποχρεωτικής διδασκαλίας της γυμναστικής και του αθλητισμού.

47. Η Κυβέρνηση εκθέτει στην συνέχεια ότι, σύμφωνα με την παράγραφο 66, εδάφιο 1, του νόμου των σχολείων (πιο πάνω παράγραφος 24), οι μαθητές οφείλουν να συμμετέχουν στα μαθήματα όλων των υποχρεωτικών αντικειμένων, αλλά ότι μία απαλλαγή μπορεί να χορηγηθεί από την διεύθυνση του σχολείου μετά από αίτηση των διδασκόντων ή των προσώπων που είναι υπεύθυνα για την εκπαίδευση των παιδιών (εδάφια 5 και 6 της παραγράφου αυτής). Τονίζει ότι οι προϋποθέσεις της απαλλαγής και η διαδικασία που εφαρμόζονται ορίζονται στις παραγράφους 34 και επόμενα της διάταξης για τα σχολεία του καντονιού Μπάζελ-Στατ (πιο πάνω παράγραφος 25). Αναφέρει ακόμη ότι ο τρόπος με τον οποίο λαμβάνονται υπόψη τα θρησκευτικά ζητήματα μέσα στο πλαίσιο του σχολείου ορίζεται σε μία οδηγία του τμήματος της εκπαίδευσης του καντονιού Μπάζελ-Στατ του Σεπτεμβρίου 2007, η οποία φέρεται να επικαιροποιείται τακτικά και να είναι διαθέσιμη στο Διαδίκτυο. Το άρθρο 5.1 της διάταξης αυτής επιβεβαιώνει ότι τα μαθήματα κολύμβησης είναι υποχρεωτικά και ότι οι απαλλαγές από τα μαθήματα αυτά μπορούν να χορηγηθούν μόνον στους μαθητές οι οποίοι έχουν φθάσει στην ηλικία της εφηβείας, ήτοι τουλάχιστον 12 ετών. Από το έκτο έτος, και συνεπώς όταν πλησιάζει η εφηβεία, τα αγόρια και τα κορίτσια παρακολουθούν την διδασκαλία του αθλητισμού και της κολύμβησης χωριστά (άρθρο 5.3 της οδηγίας). Η οδηγία φέρεται να προβλέπει επιπλέον ότι, για να λάβουν υπόψη τις αντιλήψεις περί ηθικής του ισλάμ, οι μαθητές πρέπει να έχουν την δυνατότητα να καλύπτουν το σώμα τους στον βαθμό που το επιθυμούν οι γονείς τους, ότι πρέπει να μπορούν να αλλάζουν χωριστά από τους άλλους μαθητές της τάξης, ότι πρέπει να μπορούν να κάνουν ντους πέρα από τα μάτια ή μόνον με τους μαθητές του φύλου τους και ότι πρέπει, στο μέτρο του δυνατού, να λαμβάνουν την διδασκαλία από καθηγητές του ιδίου φύλου με αυτούς (αριθμός 5.3 της οδηγίας).

48. Η Κυβέρνηση εκθέτει ακόμη ότι, δυνάμει της παραγράφου 91, εδάφιο 8, γράμμα β), του νόμου των σχολείων, τα πρόσωπα τα οποία είναι υπεύθυνα για την εκπαίδευση των παιδιών δεν έχουν το δικαίωμα να αφήνουν εν γνώσει τους τα παιδιά να μην πηγαίνουν στο

σχολείο (πιο πάνω παράγραφος 24). Σύμφωνα με το εδάφιο 9 της παραγράφου αυτής, ένα πρόστιμο που μπορεί να φθάσει τα 1.000 ελβετικά φράγκα μπορεί να επιβληθεί μετά από αίτηση της διεύθυνσης του σχολείου σε περίπτωση επανειλημμένης παραβίασης των υποχρεώσεων που παρατίθενται από το εδάφιο 8 της ίδιας παραγράφου.

49. Για όλους αυτούς τους λόγους, η Κυβέρνηση, επαναλαμβάνοντας ότι όλα τα μνημονευθέντα κείμενα δημοσιεύονται και είναι προσβάσιμα στο Διαδίκτυο, υποστηρίζει ότι η παρέμβαση την οποία υπέστησαν οι προσφεύγοντες στηριζόταν σε μία επαρκή νόμιμη βάση ως προς το άρθρο 9 § 2 της Σύμβασης.

ii. Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

50. Οι λέξεις «προβλεπόμενη από τον νόμο» όχι μόνον επιβάλλουν να έχει το επίδικο μέτρο μία βάση στο εθνικό δίκαιο, αλλά στοχεύουν επίσης την ποιότητα του εν λόγω νόμου (*Leyla Şahin κατά Τουρκίας*, αριθ. 44774/98, § 84, CEDH 2005-XI, και *Gorzelik και λοιποί κατά Πολωνίας* [GC], αριθ. 44158/98, § 64, CEDH 2004-I).

51. Οι δύο ακόλουθες προϋποθέσεις συμπεριλαμβάνονται μεταξύ εκείνων οι οποίες απορρέουν από τις λέξεις «προβλεπόμενη από τον νόμο». Πρέπει κατ'αρχήν ο «νόμος» να είναι επαρκώς προσβάσιμος: ο πολίτης πρέπει να μπορεί να έχει επαρκείς πληροφορίες, υπό τις συνθήκες της υπόθεσης, για τους νομικούς κανόνες που εφαρμόζονται σε μία συγκεκριμένη περίπτωση. Στην συνέχεια, δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ως «νόμο» παρά μόνον έναν κανόνα διατυπωμένο με αρκετή ακρίβεια ώστε να επιτρέπει στον πολίτη να ρυθμίσει την συμπεριφορά του (*Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου (αριθ. 1)*, 26 Απριλίου 1979, § 49, série A no. 30).

52. Η διατύπωση αρκετών νόμων δεν είναι απολύτως ακριβής. Πολλοί μεταξύ αυτών, λόγω της αναγκαιότητας της αποφυγής μίας υπερβολικής ακαμψίας και της προσαρμογής στις αλλαγές της κατάστασης, χρησιμοποιούν από την δύναμη των πραγμάτων διατυπώσεις μάλλον ή ήττον αόριστες. Επίσης η ερμηνεία και η εφαρμογή τέτοιων κειμένων εξαρτάται από την πρακτική (*Κοκκινάκης κατά Ελλάδας*, αριθ. 14307/88, § 40, 25 Μαΐου 1993).

53. Στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο εκτιμά ότι το επίδικο μέτρο στηριζόταν σε επαρκή νομική βάση. Πράγματι, σημειώνει ότι το πρόγραμμα σπουδών, το οποίο είναι διαθέσιμο στο Διαδίκτυο, προέβλεπε στον αριθμό 9.2.4 ότι η κολύμβηση αποτελούσε μέρος της υποχρεωτικής διδασκαλίας της γυμναστικής και του αθλητισμού. Εξάλλου, σύμφωνα με το εδάφιο 9 της παραγράφου 91 του νόμου των σχολείων, ένα πρόστιμο που μπορεί να φθάσει τα 1.000 CHF μπορεί να επιβληθεί μετά από αίτηση της διεύθυνσης του σχολείου σε περίπτωση επανειλημμένης παραβίασης των υποχρεώσεων (πιο πάνω παράγραφος 24). Οι

προσφεύγοντες δεν αμφισβήτησαν ότι οι διατάξεις αυτές ήταν πράγματι προσβάσιμες σε αυτούς.

54. Στις 13 Αυγούστου 2008, το τμήμα της δημόσιας εκπαίδευσης του καντονιού Μπάζελ-Στατ προειδοποίησε τους προσφεύγοντες ότι απειλούνταν με ένα μέγιστο πρόστιμο 1.000 CHF έκαστος σε περίπτωση μη τήρησης της υποχρέωσης για τις κόρες τους να πηγαίνουν στο σχολείο. Κατόπιν της απουσίας των κορών των αιτούντων στα υποχρεωτικά μαθήματα κολύμβησης, οι σχολικές αρχές επέβαλαν, στις 28 Ιουλίου 2010, ένα πρόστιμο 350 CHF ανά γονέα και ανά τέκνο (ήτοι 1.400 CHF συνολικά) κατ'εφαρμογήν της αναφερόμενης διάταξης για την επανειλημμένη παραβίαση των υποχρεώσεών τους. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο εκτιμά ότι η παρέμβαση στην άσκηση του δικαιώματός τους στην θρησκευτική ελευθερία ήταν προβλέψιμη για τους προσφεύγοντες.

55. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, το Δικαστήριο συμπεραίνει ότι το επίδικο μέτρο προβλεπόταν από τον νόμο όπως απαιτεί η παράγραφος 2 του άρθρου 9 της Σύμβασης.

β) Θεμιτός σκοπός

ι. Οι θέσεις των διαδίκων

α) Οι προσφεύγοντες

56. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι μία απαλλαγή η οποία θα χορηγείτο σε έναν μαθητή από τα μαθήματα κολύμβησης δεν κινδύνευε να περιορίσει την εκπαίδευσή του σε βαθμό που να μην προστατεύεται πλέον η ισότητα των ευκαιριών. Εκτιμούν ότι η κολύμβηση αντιπροσωπεύει μόνον ένα σκέλος της διδασκαλίας του αθλητισμού και ότι μία απαλλαγή δεν έθετε σε κίνδυνο κάποιο περιεχόμενο εκμάθησης και δεν απειλούσε την απόκτηση ενός σχολικού διπλώματος και τις μεταγενέστερες επαγγελματικές ευκαιρίες. Προσθέτουν ότι η Βασιλεία διαθέτει πολλά σχολικά ιδρύματα τα οποία, για οργανωτικούς λόγους, δεν προσφέρουν μαθήματα κολύμβησης και ότι τούτο επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων ως προς την μικρή σημασία των μαθημάτων κολύμβησης. Προσκομίζουν σε στήριξη της θέσης τους την «Ερώτηση Atilla Toptas για τα μαθήματα κολύμβησης στα σχολεία της Βασιλείας», η οποία κατατέθηκε στις 14 Απριλίου 2010 και από την οποία προκύπτει ότι, εξαιτίας της έλλειψης διαθεσίμων πισινών, κατά την διάρκεια του σχολικού έτους 2009-2010, 45 τάξεις δημοτικών σχολείων δεν μπόρεσαν να εντάξουν την τακτική επίσκεψη μιας πισίνας στο πρόγραμμα των μαθητών.

57. Εξάλλου, οι προσφεύγοντες επαναλαμβάνουν ότι οι δύο κόρες τους που πηγαίνουν στο σχολείο παρακολουθούν ιδιωτικώς ένα μάθημα κολύμβησης το οποίο απευθύνεται στην μουσουλμανική κοινότητα της Βασιλείας στο λύκειο «Bäumlihof», και ότι αυτοί μεριμνούν

επίσης ώστε τα παιδιά τους να μάθουν να κολυμπούν. Εκτιμούν ως εκ τούτου ότι, όσον αφορά την αποστολή της εκπαίδευσης, το εναγόμενο Κράτος δεν μπορεί να επικαλείται το επιχείρημα του δημοσίου συμφέροντος.

58. Όσον αφορά τον στόχο της εκπαίδευσης, ήτοι την κοινωνικοποίηση που επικαλούνται οι αρχές, οι προσφεύγοντες εκτιμούν ότι η κοινωνικοποίηση των κορών τους λαμβάνει χώρα κατά κύριο λόγο εκτός των μαθημάτων κολύμβησης. Κατά την άποψή τους, το απλό γεγονός ότι ένας μαθητής δεν συμμετέχει στα μαθήματα αυτά δεν τον περιθωριοποιεί αφ'εαυτού.

59. Εξάλλου, οι προσφεύγοντες δεν αμφιβάλλουν ότι η ανάγκη ένταξης των αλλοδαπών πληθυσμών αυξήθηκε σημαντικά και ότι αποδέχονται ότι ορθά αναμένεται από τους αλλοδαπούς να έχουν την διάθεση να συγκατοικήσουν με τον πληθυσμό της χώρας υποδοχής και να αποδέχονται την έννομη τάξη της Ελβετίας και τις δημοκρατικές και συνταγματικές αρχές της όπως και τα τοπικά κοινωνικά δεδομένα. Αντιθέτως, αυτοί προσάπτουν στο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο ότι θέτει την ένταξη πάνω από το ζήτημα της πίστης. Εκτιμούν ότι, όταν η χώρα υποδοχής επιδεικνύει ανοχή προς τις θρησκευτικές πεποιθήσεις τους, οι αλλοδαποί είναι έτοιμοι να ενταχθούν στην τοπική κοινωνία και να αποδεχθούν τους κανόνες της και ότι, αντιθέτως, όταν οι γονείς οφείλουν εν τέλει να στείλουν σε ιδιωτικά σχολεία τα παιδιά τους, την στηριζόμενη στην μουσουλμανική θρησκεία ταυτότητα των οποίων αρνήθηκαν να εθνικά σχολεία, τούτο δεν είναι προς την κατεύθυνση της ένταξης των παιδιών ή της ισορροπίας τους. Είναι της άποψης ότι με τον τρόπο αυτό ευνοείται ο σχηματισμός ανεπιθύμητων παραλλήλων κοινωνιών και ότι, συνεπώς, ο προβληματισμός της ένταξης δεν μπορεί να προβάλλεται ως δημόσιο συμφέρον.

60. Οι προσφεύγοντες θεωρούν ότι αποδεικνύουν κατά τρόπο πειστικό ότι η ένταξη δεν εξαρτάται μόνον από την συμμετοχή σε μαθήματα κολύμβησης τα οποία παραδίδονται μέσα στο σχολικό πλαίσιο. Ισχυρίζονται ότι, εδώ και πολλά χρόνια, ζουν στην Βασιλεία κατά τον τρόπο απόλυτα εντεταγμένο και ότι αποδέχονται χωρίς δυσκολία την ελβετική έννομη τάξη με τις δημοκρατικές και συνταγματικές αρχές της καθώς και τα τοπικά κοινωνικά δεδομένα. Υπενθυμίζουν ότι ο κ. Osmanoglu ήλθε στην Ελβετία σε ηλικία 10 ετών, ότι πήγε στο σχολείο στην Βασιλεία, ότι παρακολούθησε εμπορικές σπουδές, ότι στην συνέχεια παρακολούθησε ισλαμικές επιστήμες στην Ισταμπούλ και ότι κατέχει άριστα την γερμανική γλώσσα της Ελβετίας. Όσον αφορά την κ. Kocabaş, αυτή φέρεται να τελείωσε το λύκειο στην Τουρκία και να ήλθε στην Ελβετία το 1999 μέσα στο πλαίσιο της οικογενειακής συνένωσης. Ως εκ τούτου, αυτή φέρεται να εντάχθηκε καλά και να παρακολούθησε εντατικά μαθήματα γερμανικής γλώσσας. Τον Μάρτιο 2011, φέρεται να παρακολούθησε μαθήματα γλώσσας μέχρι το επίπεδο B1 (ευρωπαϊκό χαρτοφυλάκιο γλωσσών) και να άρχισε μία

εκπαίδευση για να γίνει διοργανώτρια παιδικών παιχνιδιών. Εξάλλου, οι κόρες τους φέρονται να γεννήθηκαν και οι τρεις στην Ελβετία και να πήγαν εκεί στο σχολείο. Κατά τους ισχυρισμούς των προσφευγόντων, όλα τα μέρη της οικογένειας αισθάνονται περισσότερα συνδεδεμένα με την Ελβετία παρά με την χώρα καταγωγής τους και μόνον η θρησκεία τους τα διακρίνει από την πλειοψηφία του ελβετικού πληθυσμού.

61. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν εξάλλου ότι τίποτε δεν αποδεικνύει ότι η σχολική λειτουργία δεν μπορεί να παραμείνει διατεταγμένη και αποτελεσματική όταν παραχωρούνται απαλλαγές από μικτά μαθήματα κολύμβησης. Εκτιμούν ότι, στην Βασιλεία, ο αριθμός μουσουλμάνων «αυστηρής πίστης» που δεν επιθυμούν να στέλνουν τα παιδιά τους στα μικτά μαθήματα κολύμβησης και πολύ μικρός. Προσθέτουν ότι, μεταξύ του 2000 και του 2007, επί των 3.000 μουσουλμάνων περίπου που ζουν στην Βασιλεία, δεν υπήρξαν περισσότερες από τρεις απαλλαγές τον χρόνο μέσα στο πλαίσιο του υποχρεωτικού σχολικού προγράμματος. Προσθέτουν επίσης ότι δεν είναι σπάνιο για γονείς ελβετούς, χριστιανούς φονταμενταλιστές ή ορθόδοξους εβραίους, οι οποίοι ακολουθούν τους ίδιους κανόνες σε ζητήματα αιδούς, να ζητούν απαλλαγές και αυτές να τους χορηγούνται.

62. Οι προσφεύγοντες καταλήγουν ότι, εφόσον, κατ'αυτούς, οι στόχοι της εκπαίδευσης, της κοινωνικοποίησης και της ένταξης δεν θίγονται από μία απαλλαγή από τα μικτά μαθήματα κολύμβησης, και τούτο ιδίως όταν οι γονείς μεριμνούν να παρακολουθούν οι κόρες τους ιδιωτικά μαθήματα κολύμβησης, και τίποτε δεν ήταν ικανό να διαταράξει την καλή σχολική λειτουργία με οποιονδήποτε τρόπο και με οποιαδήποτε μορφή, η επίδικη παρέμβαση δεν στηριζόταν σε κάποιον βάσιμο θεμιτό σκοπό.

β) Η Κυβέρνηση

63. Η Κυβέρνηση εκθέτει ότι το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο προέβαλε το δημόσιο συμφέρον της ένταξης των μαθητών, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους, την κουλτούρα τους και την θρησκεία τους, καθώς και το συμφέρον της κοινωνικοποίησής τους μέσω της συμμετοχής στα υποχρεωτικά μαθήματα του δημοσίου σχολείου. Στα συμφέροντα αυτά προστίθενται εκείνα τα οποία παρατίθενται στην απόφαση επί της αρχής του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της 24 Οκτωβρίου 2008 στην οποία παραπέμπει η απόφαση του ιδίου δικαστηρίου που αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας προσφυγής, ήτοι η προάσπιση της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των παιδιών και των φύλων σε ζητήματα κατάρτισης και εκπαίδευσης. Από την μία πλευρά, τα προβαλλόμενα συμφέροντα στοχεύουν να προασπίσουν και να ευνοήσουν μία γενική συνοχή και μία επιτυχημένη ένταξη των θρησκευτικών μειοψηφιών μέσα στην ελβετική κοινωνία. Από την άλλη πλευρά, στοχεύουν

να προστατεύσουν έκαστο μαθητή κατά οποιουδήποτε φαινομένου κοινωνικού αποκλεισμού μέσα στο σχολείο και να τους εξασφαλίσουν μία ισότητα των ευκαιριών σε ζητήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης όσον αφορά τους μαθητές που ανήκουν σε άλλες θρησκείες και, προκειμένου για κορίτσια, σε σχέση με τους μαθητές άρρενος φύλου.

Λαμβανομένων υπόψη των όσων αναφέρονται ανωτέρω, η Κυβέρνηση καταλήγει ότι το επίδικο μέτρο επεδίωκε τους θεμιτούς σκοπούς της διατήρησης της δημόσιας τάξης και της δημόσιας ασφάλειας καθώς και της προστασίας των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του άλλου.

ii. Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

64. Το Δικαστήριο συντάσσεται με την άποψη της Κυβέρνησης σύμφωνα με την οποία το επίδικο μέτρο είχε ως σκοπό την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών διαφορετικής κουλτούρας και θρησκείας, καθώς και την καλή διεξαγωγή της εκπαίδευσης, τον σεβασμό του υποχρεωτικού σχολείου και την ισότητα μεταξύ των φύλων. Το μέτρο στόχευε ιδίως να προστατεύσει τους αλλοδαπούς φοιτητές από κάθε φαινόμενο κοινωνικού αποκλεισμού. Το Δικαστήριο είναι έτοιμο να αποδεχθεί ότι τα στοιχεία αυτά μπορούν να συνδεθούν με την προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του άλλου ή την προστασία της τάξης με την έννοια του άρθρου 9 § 2 της Σύμβασης (βλέπε, *mutatis mutandis*, *Dahlab κατά Ελβετίας* (déc.), no. 42393/98, CEDH 2001-V).

65. Έπεται ότι η άρνηση της απαλλαγής των κορών των προσφευγόντων από τα υποχρεωτικά μαθήματα κολύμβησης επεδίωκε θεμιτούς σκοπούς με την έννοια του άρθρου 9 § 2 της Σύμβασης.

γ) Αναγκαίο σε μία δημοκρατική κοινωνία

i. Οι θέσεις των διαδίκων

α) Οι προσφεύγοντες

66. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι η υποχρέωση για τις κόρες τους να παρακολουθήσουν τα μικτά μαθήματα κολύμβησης δεν είναι προσηκουσα και ότι η συμμετοχή στα μαθήματα αυτά δεν απαιτείται για την επίτευξη των επικαλουμένων στόχων, ήτοι της κατάρτισης και της ένταξής τους, καθώς και μιας διατεταγμένης και αποτελεσματικής σχολικής λειτουργίας. Εκτιμούν ότι ο εκπαιδευτικός στόχος των μαθημάτων κολύμβησης μπορεί να επιτευχθεί με πιο μετριοπαθή μέτρα, τα οποία θα έθεταν για παράδειγμα την χορήγηση μιας απαλλαγής υπό την προϋπόθεση της υποχρέωσης των

γονέων να μεριμνήσουν ώστε να παιδιά τους να παρακολουθήσουν ιδιωτικά μαθήματα κολύμβησης. Εξάλλου, εκτιμούν ότι το να φορούν τα κορίτσια μπουρκίνι δεν συμβάλλει στην επίλυση του συγκεκριμένου προβλήματος για τον λόγο ότι θα στιγμάτιζε τα κορίτσια τους.

67. Επίσης, οι προσφεύγοντες αναφέρουν ότι το σχολείο «Vogelsang» στο οποίο πήγαινε η δεύτερη κόρη τους προσέφερε μόνον μικτά μαθήματα κολύμβησης. Προσθέτουν ότι είχαν προτείνει σε πολλές συναντήσεις να εγγράψουν τις κόρες τους σε ένα άλλο σχολικό ίδρυμα της Βασιλείας, αλλά οι αρχές το αρνήθηκαν. Επιπλέον, οι αρχές φέρονται – και τούτο χωρίς να εξετάσουν την περίπτωσή τους – να ενέμειναν συστηματικά στην θέση τους να μην χορηγούν πλέον οποιαδήποτε απαλλαγή από τα μικτά μαθήματα κολύμβησης, γεγονός το οποίο, κατά την άποψη των προσφευγόντων, ήταν προδήλως δυσανάλογο.

68. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, οι προσφεύγοντες συνάγουν ότι το επίδικο μέτρο δεν τελούσε σε αναλογία και ότι, ως εκ τούτου, δεν ήταν αναγκαίο μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία. Κατά την άποψή τους, υπήρξε συνεπώς παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης.

β) Η Κυβέρνηση

69. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι, στην απόφαση επί της αρχής την οποία εξέδωσε το 2008 (πιο πάνω παράγραφος 29), το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο έλαβε υπόψη την αυξανόμενη σημασία την οποία η κοινή γνώμη απέδιδε στα ζητήματα της ένταξης σε σχέση με τα την κατάσταση που επικρατούσε την εποχή της πρώτης απόφασης η οποία είχε εκδοθεί ε4πί του θέματος αυτού το 1993. Αναφέρει ότι, επιπλέον, η σύνθεση του πληθυσμού έχει διαφοροποιηθεί: ενώ το 1990 στην Ελβετία ζούσαν 152.200 μουσουλμάνοι, αυτοί έφθασαν τους 310.800 το 2000 και ο αριθμός τους εκτιμήθηκε σε 400.000 περίπου το 2008.

70. Η Κυβέρνηση αναφέρει στην συνέχεια ότι, στην ίδια απόφαση, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο εκτίμησε ότι το σχολείο αντιμετώπιζε μία πολυπολιτισμική πραγματικότητα. Η Κυβέρνηση θεωρεί ότι μία τέτοια κοινωνία απαιτεί περισσότερες προσπάθειες σε σχέση με πριν έτσι ώστε τα παιδιά διαφορετικής κουλτούρας να προσαρμοστούν στον ελβετικό τρόπο ζωής και να βρουν μία θέση μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο της χώρας. Είναι πεπεισμένη ότι μόνον με τον τρόπο αυτό μπορεί να εξασφαλιστεί η μελλοντική συμμετοχή τους στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή και, μέσω αυτής, η κοινωνική ειρήνη και η ισότητα των ευκαιριών.

71. Κατά την γνώμη της Κυβέρνησης, μπορούμε και πρέπει να αναμένουμε από άτομα ξένης υπηκοότητας να αποδεχθούν να ζήσουν μαζί με τον ελβετικό πληθυσμό και να

υπαχθούν στην ισχύουσα έννομη τάξη. Εκτιμά ότι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις τους δεν μπορούν να απαλλάξουν τα εν λόγω πρόσωπα από τα πολιτικά καθήκοντά τους. Τονίζει ότι τούτο δεν συνεπάγεται παραίτηση από την θρησκευτική ελευθερία στον βαθμό που η εν λόγω απαίτηση δεν θίγει εν γένει τον πυρήνα αυτού του θεμελιώδους δικαιώματος και πρόκειται για απλές διαφορές που γεννιούνται από την σύγκρουση μεταξύ ορισμένων κανόνων συμπεριφοράς – απορρεόντων από πολιτιστικές και/ή θρησκευτικές πεποιθήσεις – και των κανόνων που ισχύουν στην Ελβετία.

72. Η Κυβέρνηση εκθέτει στην συνέχεια ότι το σχολείο κατέχει μία ιδιαίτερη θέση στην διαδικασία της κοινωνικής ένταξης. Εκτιμά ότι αυτό οφείλει πρώτα από όλα να παρέχει μία βασική εκπαίδευση, γεγονός που συνεπάγεται ότι σε όλους τους μαθητές επιβάλλεται να παρακολουθούν τα υποχρεωτικά μαθήματα. Σε αντιστάθμισμα, κατά την άποψη της Κυβέρνησης, το σχολείο οφείλει να προσφέρει ένα ανοιχτό περιβάλλον αντιπροσωπευτικό της κοινωνίας και να τηρεί αυστηρά την αρχή της εκκοσμίκευσης. Δεδομένης της σημασίας της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, το σχολείο δεν θα πρέπει να προβλέπει εξαιρέσεις του κανόνα έτσι ώστε να λάβει υπόψη ιδιαίτερες επιθυμίες, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων οι οποίες στηρίζονται σε θρησκευτικούς λόγους που αντιβαίνουν στο σχολικό πρόγραμμα. Εξάλλου, η Κυβέρνηση θεωρεί ότι ο αθλητισμός στο σχολείο έχει ιδιαίτερη σημασία για την κοινωνικοποίηση των μαθητών και ότι μπορεί να επιτύχει τον στόχο αυτό μόνον εφόσον οι μαθητές τον διδάσκονται μαζί.

73. Όσον αφορά το επιχείρημα των προσφευγόντων σύμφωνα με το οποίο μόνον ένας περιορισμένος αριθμός οικογενειών ζητούσε μία απαλλαγή από τα υποχρεωτικά μαθήματα κολύμβησης λόγω της μουσουλμανικής πίστης τους, η Κυβέρνηση το απορρίπτει, εκτιμώντας ότι το συμφέρον της ένταξης των αλλοδαπών μέσα σε μία χώρα αφορά το σύνολο των ατόμων τα οποία ζουν στην χώρα αυτή, ανεξάρτητα από τον αριθμό των ατόμων που επικαλούνται μία εξαίρεση. Εξάλλου, η Κυβέρνηση είναι της γνώμης ότι η ένταξη δεν εξυπηρετεί μόνον το συμφέρον της κοινωνίας, αλλά και εκείνο του παιδιού, δεδομένου ότι προσφέρει καλύτερες δυνατότητες προσαρμογής στην κοινή ζωή.

74. Όσον αφορά τον ισχυρισμό των προσφευγόντων σύμφωνα με τον οποίο απαλλαγές είχαν χορηγηθεί σε παιδιά με γονείς χριστιανούς φονταμενταλιστές ή ορθόδοξους εβραίους, η Κυβέρνηση τονίζει ότι, σύμφωνα με τις πληροφορίες οι οποίες παρέχονται από το τμήμα δημόσιας εκπαίδευσης, δεν υπάρχουν τέτοιες απαλλαγές και ότι οι ίδιες αρχές εφαρμόζονται στο σύνολο των μαθητών. Χορηγούνταν μόνον απαλλαγές για ιατρικούς λόγους.

75. Όσον αφορά τα μαθήματα κολύμβησης που σέβονταν τις διδαχές της πίστης τους τα οποία οι κόρες των προσφευγόντων φέρονταν να παρακολουθούσαν ιδιωτικώς, η Κυβέρνηση

εκτιμά ότι το στοιχείο αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί καθοριστικό για τον λόγο ότι το ενδιαφέρον των υποχρεωτικών μαθημάτων κολύμβησης δεν συνίσταται μόνον στο περιεχόμενό τους, αλλά και στις συνθήκες υπό τις οποίες αυτά διεξάγονται. Πράγματι, κατά την άποψη της Κυβέρνησης, αν επρόκειτο μόνον για την εκμάθηση της κολύμβησης, τα υποχρεωτικά μαθήματα κολύμβησης θα έπαυαν μόλις όλοι οι μαθητές θα μπορούσαν να κολυμπούν. Όθεν η Κυβέρνηση εκτιμά ότι, εκτός από την εκμάθηση αυτή, το γεγονός της άσκησης της δραστηριότητας αυτής από κοινού με τους άλλους μαθητές της τάξης συνιστά μία σημαντική πλευρά των μαθημάτων αυτών. Η παρακολούθηση εκ μέρους των μαθητών ιδιωτικών μαθημάτων κολύμβησης, χωριστά από την υπόλοιπη τάξη, θα τους απομόνωνε και θα αντέβαινε συνεπώς σε έναν από τους κύριους στόχους της υποχρεωτικής δημόσιας εκπαίδευσης.

76. Η Κυβέρνηση συνεχίζει διευκρινίζοντας ότι θεσπίστηκαν κάποια συνοδευτικά μέτρα και ότι, σύμφωνα με την νομολογία η οποία αναπτύχθηκε από το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο στην απόφασή του επί της αρχής του 2008 (πιο πάνω παράγραφος 29) και την εφαρμοστέα οδηγία του τμήματος δημόσιας εκπαίδευσης, οι κόρες των προσφευγόντων είχαν την δυνατότητα να συμμετάσχουν στα μαθήματα κολύμβησης καλύπτοντας το σώμα τους με ένα μπουρκίνι. Εκθέτει επιπλέον ότι οι προσφεύγοντες είχαν την διαβεβαίωση ότι οι κόρες τους δεν θα αναγκάζονταν να γδυθούν ή να κάνουν ντους παρουσία αγοριών. Τέλος, τονίζει ότι, σε μία τέτοια κατάσταση, τα μαθήματα κολύμβησης παραδίδονται, στο μέτρο του δυνατού, από μία δασκάλα.

77. Όσον αφορά το επιχείρημα των προσφευγόντων σύμφωνα με το οποίο τα προσφερόμενα συνοδευτικά μέτρα δεν ήταν επαρκή ως προς την εκπαίδευση στην αιδώ των μουσουλμάνων «αυστηρής πίστης», η οποία φέρεται να απαιτεί επίσης να μην υποχρεώνονται τα παιδιά να βλέπουν τα ακάλυπτα ή λίγο καλυμμένα σώματα ατόμων του άλλου φύλου, η Κυβέρνηση εξηγεί ότι συμβαίνει συχνά, στην Ελβετία, μα βλέπει κανείς σώματα εν μέρει γυμνά είτε στις παραλίες είτε στα μέσα ενημέρωσης ή στον δημόσιο χώρο σε περιόδους μεγάλης ζέστης. Έτσι είναι ακόμη πιο σημαντικό, κατά την γνώμη της Κυβέρνησης, να μάθουν τα παιδιά από μικρή ηλικία να διαχειρίζονται αυτές τις πλευρές της ζωής από κοινού ώστε να διευκολύνεται η ανάπτυξή τους μέσα στην κοινωνία (βλέπε επίσης την απόφαση του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου του 2008).

78. Όσον αφορά το επιχείρημα των προσφευγόντων σύμφωνα με το οποίο το να φορούν οι κόρες τους μπουρκίνι θα τις στιγματίζε, η Κυβέρνηση προσάπτει στους ενδιαφερόμενους ότι δεν παρέχουν κάποια εξήγηση ή απόδειξη προς τούτο. Είναι της γνώμης ότι η χρήση του μπουρκίνι μπορεί, αντιθέτως, να συμβάλει στην διευκόλυνση της ζωής από κοινού των

μαθητών μιας τάξης και να τους δείξει ότι εκεί όλοι έχουν την θέση τους ακόμη και όταν η κουλτούρα τους είναι διαφορετική. Εξάλλου, σύμφωνα με τις πληροφορίες τις οποίες η Κυβέρνηση φέρεται να έχει στην διάθεσή της, η εμπειρία δείχνει ότι η συμμετοχή μαθητριών με μπουρκίνι στα μαθήματα κολύμβησης του σχολείου δεν θέτει προβλήματα στην πράξη. Τέλος, η Κυβέρνηση είναι της γνώμης ότι η απαλλαγή από τα μαθήματα μπορεί να στιγματίσει εξ ίσου, αν όχι περισσότερο, απ'ό,τι να φορούν οι μαθήτριες ένα ένδυμα προσαρμοσμένο στις θρησκευτικές πεποιθήσεις.

79. Όσον αφορά τις κυρώσεις οι οποίες επιβλήθηκαν στους προσφεύγοντες, η Κυβέρνηση διευκρινίζει ότι αυτές συνιστούσαν πρόστιμα ενός ποσού χαμηλού στα μάτια της (350 CHF για κάθε έναν από τους προσφεύγοντες και για κάθε μία από τις κόρες τους που αφορούσε το μέτρο) και ότι επιβλήθηκαν μόνον αφού οι σχολικές αρχές είχαν επικοινωνήσει με τους προσφεύγοντες πολλές φορές και είχαν αναζητήσει μία λύση μαζί τους.

80. Η Κυβέρνηση εκθέτει ακόμη ότι πρέπει να αποδοθεί μεγάλη σημασία στις εσωτερικές αποφάσεις και ότι μία πρακτική συγκρίσιμη με εκείνη των ελβετικών αρχών υιοθετήθηκε από το γερμανικό ομοσπονδιακό διοικητικό δικαστήριο σε μία απόφαση της 11 Σεπτεμβρίου 2013 (πιο πάνω παράγραφος 32).

81. Για όλους αυτούς τους λόγους, η Κυβέρνηση συνάγει ότι τα επίδικα μέτρα ήταν αναγκαία με την έννοια του άρθρου 9 § 2 της Σύμβασης.

ii. Η εκτίμηση του Δικαστηρίου

α) Εφαρμοστέες αρχές

82. Όπως προστατεύεται από το άρθρο 9 της Σύμβασης, η ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας αντιπροσωπεύει μία από τις βάσεις μιας «δημοκρατικής κοινωνίας» με την έννοια της Σύμβασης. Η ελευθερία αυτή κατατάσσεται, στην θρησκευτική διάστασή της, μεταξύ των πλέον ουσιωδών στοιχείων της ταυτότητας των πιστών και της αντίληψής τους για την ζωή, αλλά είναι επίσης ένα πολύτιμο αγαθό για τους άθεους, για τους αγνωστικιστές, τους σκεπτικούς ή τους αδιάφορους (*Izzettin Doğan και λοιποί κατά Τουρκίας* [GC], no. 62649/10, § 103, 26 Απριλίου 2016, πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Κοκκινάκης*, § 31, και προαναφερόμενη απόφαση επί του παραδεκτού *Dahlab*).

83. Αν και η ελευθερία της θρησκείας σχετίζεται κατ'αρχήν με την εσωτερικότητα, συνεπάγεται και την ελευθερία της εκδήλωσης της θρησκείας κάποιου ατομικώς και ιδιωτικώς, ή συλλογικώς, δημοσίως και μέσα στον κύκλο εκείνων των οποίων την θρησκεία αυτός μοιράζεται. Το άρθρο 9 απαριθμεί τις διάφορες μορφές που μπορεί να λάβει η εκδήλωση μιας θρησκείας ή μιας πεποίθησης, ήτοι την λατρεία, την παιδεία, τις πρακτικές

και την τήρηση του τελετουργικού (*Bayatyan κατά Αρμενίας* [GC], no. 23459/03, § 119, CEDH 2011, *Eglise métropolitaine de Bessarabie και λοιποί κατά Μολδαβίας*, no. 45701/99, § 114, CEDH 2001-XII, και πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *S.A.S. κατά Γαλλίας*, § 125). Το άρθρο 9 δεν προστατεύει εν τούτοις οποιαδήποτε πράξη η οποία δικαιολογείται ή εμπνέεται από μία θρησκεία ή πεποίθηση και δεν εξασφαλίζει πάντοτε το δικαίωμα να συμπεριφέρεται κανείς στον δημόσιο χώρο με τρόπο ο οποίος υπαγορεύεται ή εμπνέεται από την θρησκεία ή τις πεποιθήσεις του (πιο πάνω αναφερόμενη *Leyla Şahin*, §§ 105 και 121).

84. Ο πλουραλισμός, η ανοχή και η ευρύτητα πνεύματος χαρακτηρίζουν μία «δημοκρατική κοινωνία». Παρά το γεγονός ότι μερικές φορές τα συμφέροντα των ατόμων πρέπει να υποτάσσονται σε εκείνα μιας ομάδας, η δημοκρατία δεν συνίσταται στην πάγια υπεροχή της γνώμης μιας πλειοψηφίας αλλά επιτάσσει μία ισορροπία που εξασφαλίζει στα άτομα της μειοψηφίας μία μεταχείριση δίκαιη και που προλαμβάνει οποιαδήποτε κατάχρηση μιας δεσπόζουσας θέσης (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *İzzettin Doğan και λοιποί κατά Τουρκίας*, § 109 – βλέπε επίσης, *mutatis mutandis*, *Young, James et Webster κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 13 Αυγούστου 1981, § 63, série A no. 44, *Βαλσάμης κατά Ελλάδας*, 18 Δεκεμβρίου 1996, § 27, *Recueil des arrêts et décisions* 1996-VI, πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Folgerø και λοιποί*, § 84 f), και πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *S.A.S. κατά Γαλλίας*, § 128).

85. Εξάλλου, σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 9 § 2, οποιαδήποτε παρέμβαση στην άσκηση του δικαιώματος στην θρησκευτική ελευθερία πρέπει να είναι αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία. Εκτός από πολύ εξαιρετικές περιπτώσεις, το δικαίωμα στην θρησκευτική ελευθερία όπως την εννοεί η Σύμβαση αποκλείει οποιαδήποτε εκτίμηση εκ μέρους του Κράτους σχετικά με το θεμιτό των θρησκευτικών πεποιθήσεων ή με τον τρόπο έκφρασής τους (*Hassan et Tchaouch κατά Βουλγαρίας* [GC], no. 30985/96, § 78, 26 Οκτωβρίου 2000).

86. Στην μάλλον αρνητική υποχρέωση ενός Κράτους να απέχει από οποιαδήποτε παρέμβαση στα δικαιώματα που προστατεύονται από την Σύμβαση «μπορούν να προστίθενται θετικές υποχρεώσεις σύμφυτες» με τα δικαιώματα αυτά (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *İzzettin Doğan και λοιποί κατά Τουρκίας*, § 96, και *Jakóbski κατά Πολωνίας*, no. 18429/06, § 47, 7 Δεκεμβρίου 2010). Αν και το όριο μεταξύ των θετικών και αρνητικών υποχρεώσεων του Κράτους βάσει της Σύμβασης δεν προσφέρεται για έναν ακριβή ορισμό, οι εφαρμοστέες αρχές είναι εν τούτοις συγκρίσιμες (*Fernández Martínez κατά Ισπανίας* [GC], no. 56030/07, § 114, CEDH 2014 (αποσπάσματα)). Οι θετικές υποχρεώσεις μπορούν να συνεπάγονται την θέσπιση μιας πραγματικής και προσβάσιμης

διαδικασίας προκειμένου να προστατευθούν τα δικαιώματα που εγγυάται η διάταξη αυτή, και ιδιαίτερα την δημιουργία ενός κανονιστικού πλαισίου το οποίο εισάγει έναν δικαστικό και εκτελεστό μηχανισμό προοριζόμενο να προστατεύσει τα δικαιώματα των ατόμων και η υιοθέτηση, ενδεχομένως, ειδικών προσηκόντων μέτρων (*Savda κατά Τουρκίας*, no. 42730/05, § 98, 12 Ιουνίου 2012). Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι αρχές έχουν μία ηθική υποχρέωση να προσφέρουν στον προσφεύγοντα μία πραγματική και προσβάσιμη διαδικασία η οποία θα του επέτρεπε να αποδείξει αν είχε ή όχι το δικαίωμα να τύχει του καθεστώτος του αρνητή συνείδησης (*ομοίως*, § 99).

87. Πρέπει να υπομνησθεί επίσης ο επικουρικός ρόλος του μηχανισμού της Σύμβασης. Όπως έχει κρίνει πολλές φορές το Δικαστήριο, οι εθνικές αρχές είναι κατ'αρχήν σε καλύτερη θέση από τον διεθνή δικαστή για να αποφανθεί επί των τοπικών αναγκών και συνθηκών. Όταν διακυβεύονται ζητήματα γενικής πολιτικής, επί των οποίων μπορούν να υπάρχουν εύλογα βαθιές αποκλίσεις μέσα σε ένα δημοκρατικό Κράτος, πρέπει να αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στον ρόλο του εθνικού λήπτη της απόφασης. Τούτο ισχύει ιδιαίτερα όταν τα ζητήματα αυτά αφορούν τις σχέσεις μεταξύ του Κράτους και των θρησκειών (βλέπε, μεταξύ άλλων, πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Izzettin Doğan και λοιποί κατά Τουρκίας*, § 112, και πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *S.A.S. κατά Γαλλίας*, § 129).

88. Το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να τονίσει ότι πράγματι δεν ήταν δυνατόν να διακρίνει κανείς μέσα στην Ευρώπη μία ενιαία αντίληψη της σημασίας της θρησκείας στην κοινωνία και ότι το νόημα ή η επίπτωση των πράξεων που αντιστοιχούν με την δημόσια έκφραση μιας θρησκευτικής πεποίθησης δεν είναι τα ίδια ανάλογα με τις εποχές και τις περιστάσεις (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Leyla Şahin*, § 109). Η σχετική νομοθεσία μπορεί συνεπώς να ποικίλλει από μία χώρα στην άλλη, η δε επιλογή τις έκτασης και των όρων μιας τέτοιας νομοθεσίας οφείλει, εκ των πραγμάτων, να αφεθεί σε κάποιο βαθμό στο ενδιαφερόμενο Κράτος, αφού η επιλογή αυτή εξαρτάται από τις εξεταζόμενες εθνικές συνθήκες (*ομοίως*). Στην πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση, το Δικαστήριο συνεπέρανε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 εξαιτίας της απαγόρευσης σε μία φοιτήτρια να φέρει το ισλαμικό μαντήλι στο πανεπιστήμιο.

89. Αυτή η διακριτική ευχέρεια συμβαδίζει εν τούτοις με έναν ευρωπαϊκό έλεγχο αναφερόμενο τόσο στον νόμο όσο και στις αποφάσεις που τον εφαρμόζουν. Η αποστολή του Δικαστηρίου συνίσταται στην διερεύνηση του κατά πόσον τα μέτρα τα οποία ελήφθησαν σε εθνικό επίπεδο δικαιολογούνται επί της αρχής τους και τελούν σε αναλογία (βλέπε, ιδιαίτερα, *Μανουσάκης και λοιποί κατά Ελλάδας*, 26 Σεπτεμβρίου 1996, § 44, *Recueil* 1996-IV, πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Leyla Şahin*, § 110, και πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *S.A.S.*

κατά Γαλλίας, § 131). Εξάλλου, στην άσκηση της εξουσίας ελέγχου του, το Δικαστήριο οφείλει να εξετάσει την επίδικη παρέμβαση υπό το φως του συνόλου της υπόθεσης (προαναφερόμενη απόφαση *Eglise métropolitaine de Bessarabie και λοιποί κατά Μολδαβίας*, § 119, και προαναφερόμενη απόφαση επί του παραδεκτού *Dahlab*). Προκειμένου να περιορίσει το εύρος της διακριτικής ευχέρειας εν προκειμένω, το Δικαστήριο οφείλει να λαμβάνει υπόψη το διακύβευμα, ήτοι την ανάγκη της διατήρησης ενός πραγματικού θρησκευτικού πλουραλισμού, ο οποίος είναι ζωτικός για την επιβίωση μιας δημοκρατικής κοινωνίας (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Μανουσάκης και λοιποί*, § 44, και πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Eglise métropolitaine de Bessarabie και λοιποί*, § 119). Το Δικαστήριο μπορεί επίσης, ανάλογα με την περίπτωση, να λάβει υπόψη την συναίνεση και τις κοινές αξίες οι οποίες εξάγονται από την πρακτική των Κρατών μελών της Σύμβασης (βλέπε, *mutatis mutandis*, X, Y και Z κατά Ηνωμένου Βασιλείου [GC], no. 44362/04, § 78, CEDH 2007-V).

90. Δεδομένου ότι η Ελβετία δεν επικύρωσε το Πρωτόκολλο αριθ. 1 της Σύμβασης, οι προσφεύγοντες επικαλούνται εν προκειμένω το άρθρο 9 της Σύμβασης προκειμένου να αμφισβητήσουν την άρνηση των αρχών να απαλλάξουν τις κόρες τους από τα υποχρεωτικά μαθήματα κολύμβησης. Το Δικαστήριο οδηγείται συνεπώς να εφαρμόσει τις αρχές που σχετίζονται με αυτήν την τελευταία διάταξη. Επιδιώκοντας την πληρότητα (βλέπε, *mutatis mutandis*, *Austin και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC], no. 39692/09 και 2 ακόμη, § 55, CEDH 2012), το Δικαστήριο κρίνει παρά ταύτα σκόπιμο να υπενθυμίσει τις σχετικές αρχές οι οποίες εφαρμόζονται υπό το πρίσμα του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1, δεδομένου ότι η Σύμβαση πρέπει να λαμβάνεται ως ένα σύνολο και ότι η τελευταία διάταξη συνιστά, τουλάχιστον όσον αφορά την δεύτερη φράση, την *lex specialis* σε σχέση με το άρθρο 9 σχετικά με την εκπαίδευση και την παιδεία, ζήτημα από το οποίο εξαρτάται η παρούσα υπόθεση (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Folgerø και λοιποί*, § 84, και πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Lautsi και λοιποί*, § 59).

91. Η πρώτη φράση του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1 εγγυάται σε όλους το δικαίωμα στην μόρφωση. Με αυτό το δικαίωμα στην μόρφωση το οποίο καθιερώνεται από την φράση αυτή συναρτάται το δικαίωμα που διατυπώνεται από την δεύτερη φράση του άρθρου. Οι γονείς είναι κατά προτεραιότητα υπεύθυνοι να εξασφαλίσουν την εκπαίδευση και την παιδεία των παιδιών τους. Μόνον εκπληρώνοντας το καθήκον αυτό οι γονείς μπορούν να απαιτήσουν από το Κράτος να σέβεται τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις τους (*Kjeldsen, Busk Madsen et Pedersen κατά Δανίας*, 7 Δεκεμβρίου 1976, § 52, série A no. 23). Η δεύτερη φράση του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1 στοχεύει στην προάσπιση της

δυνατότητας ενός εκπαιδευτικού πλουραλισμού, η οποία είναι ουσιώδης για την διατήρηση μιας «δημοκρατικής κοινωνίας» όπως την αντιλαμβάνεται η Σύμβαση. Η φράση αυτή συνεπάγεται ότι το Κράτος μεριμνά ώστε οι πληροφορίες οι οποίες περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα να μεταδίδονται κατά τρόπο αντικειμενικό, κριτικό και πλουραλιστικό. Απαγορεύει στο Κράτος να επιδιώξει έναν σκοπό πλύσης εγκεφάλου ικανό να θεωρηθεί ότι δεν σέβεται τις θρησκευτικές και τις φιλοσοφικές πεποιθήσεις των γονέων (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Folgerø και λοιποί*, § 62).

92. Η λέξη «σέβεται», στην οποία παραπέμπει το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1, σημαίνει περισσότερο από την αναγνώριση ή την λήψη υπόψη. Εκτός από μία δέσμευση μάλλον αρνητική, ο όρος αυτός συνεπάγεται την επιβολή στο Κράτος κάποιας θετικής υποχρέωσης (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Lautsi και λοιποί*, § 61, και *Campbell et Cosans κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 25 Φεβρουαρίου 1982, § 37, série A no. 48). Παρά ταύτα, οι απαιτήσεις της έννοιας του «σεβασμού» συνεπάγονται ότι τα Κράτη απολαμβάνουν ευρείας διακριτικής ευχέρειας προκειμένου να καθορίζουν, ανάλογα με τις ανάγκες και τους πόρους της κοινότητας και των ατόμων, τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται προκειμένου να εξασφαλίζεται ο σεβασμός της Σύμβασης. Μέσα στο πλαίσιο του άρθρου 2 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1, η έννοια αυτή σημαίνει ειδικότερα ότι η εν λόγω διάταξη δεν θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως επιτρέπуща στους γονείς να απαιτούν από το Κράτος να οργανώσει μία συγκεκριμένη εκπαίδευση (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Lautsi και λοιποί*, § 61, και *Bulski κατά Πολωνίας* (déc.), no. 46254/99 και 31888/02, 30 Νοεμβρίου 2004).

93. Τέλος, ο σκοπός της Σύμβασης συνίσταται στο να προστατεύσει δικαιώματα όχι θεωρητικά ή πλασματικά, αλλά συγκεκριμένα και πραγματικά (βλέπε, μεταξύ άλλων, (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Folgerø και λοιποί*, § 62, *Kimlyu και λοιποί κατά Ρωσίας*, αριθ. 76836/01 και 32782/03, § 86, CEDH 2009, και *Artico κατά Ιταλίας*, 13 Μαΐου 1980, § 33, série A NO. 37).

94. Το Δικαστήριο διαπίστωσε πιο πάνω ότι διακυβεύεται το δικαίωμα των προσφευγόντων να εκδηλώσουν την θρησκεία τους και ότι, ως εκ τούτου, αυτοί μπορούν να επικαλεστούν αυτό το σκέλος του άρθρου 9 της Σύμβασης. Διαπίστωσε επίσης ότι οι προσφεύγοντες υπέστησαν μία παρέμβαση στην άσκηση του δικαιώματός τους στην θρησκευτική ελευθερία το οποίο προστατεύεται από την διάταξη αυτή (πιο πάνω παράγραφος 42).

95. Συνεπώς, το Δικαστήριο οφείλει να εξετάσει κατά πόσον η άρνηση των αρμοδίων αρχών να απαλλάξουν τις κόρες των προσφευγόντων από τα μικτά μαθήματα κολύμβησης

ήταν αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία και, ειδικότερα, σε αναλογία με τους διωκόμενους από τις ίδιες αυτές αρχές σκοπούς. Κατά την εξέταση αυτή, θα έχει υπόψη του ότι τα Κράτη απολαμβάνουν σημαντικής διακριτικής ευχέρειας προκειμένου για ζητήματα σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ του Κράτους και των θρησκειών και την σημασία που πρέπει να δοθεί μέσα στην κοινωνία, και τούτο πολύ περισσότερο αφού τα ζητήματα αυτά τίθενται στον τομέα της εκπαίδευσης και της δημόσιας παιδείας. Αν και τα Κράτη οφείλουν να μεταδίδουν τις πληροφορίες και τις γνώσεις που περιλαμβάνονται στα σχολικά προγράμματα με τρόπο αντικειμενικό, κριτικό και πλουραλιστικό, απέχοντας από την επιδίωξη οποιουδήποτε σκοπού πλύσης εγκεφάλου, αυτά είναι παρά ταύτα ελεύθερα να ρυθμίζουν τα προγράμματα αυτά σύμφωνα με τις ανάγκες και τις παραδόσεις τους. Βεβαίως, οι γονείς είναι κατά προτεραιότητα αρμόδιοι να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση των παιδιών τους, όμως δεν μπορούν, στηριζόμενοι πάνω στην Σύμβαση, να απαιτούν από το Κράτος να προσφέρει μία συγκεκριμένη διδασκαλία ή να οργανώνει τα μαθήματα με συγκεκριμένο τρόπο. Οι αρχές αυτές έχουν εφαρμογή ακόμη περισσότερο στην παρούσα προσφυγή δεδομένου ότι η τελευταία στρέφεται κατά της Ελβετίας, η οποία δεν έχει επικυρώσει το Πρωτόκολλο αριθ. 1 της Σύμβασης και συνεπώς δεν δεσμεύεται από το άρθρο 2 του και η ομοσπονδιακή οργάνωση της οποίας παρέχει εκτεταμένες αρμοδιότητες στα καντόνια και τους δήμους σε θέματα οργάνωσης και ρύθμισης των σχολικών προγραμμάτων.

96. Ως προς την στάθμιση των διακυβευόμενων συμφερόντων, το Δικαστήριο κρίνει πειστικά τα επιχειρήματα που προβάλλονται από την Κυβέρνηση καθώς και από τα εθνικά δικαστήρια μέσα στο πλαίσιο καλά αιτιολογημένων αποφάσεων. Συντάσσεται με το επιχείρημα της Κυβέρνησης σύμφωνα με το οποίο το σχολείο καταλαμβάνει μια ιδιαίτερη θέση στην διαδικασία της κοινωνικής ένταξης, η οποία είναι ακόμη πιο αποφασιστική προκειμένου περί παιδιών αλλοδαπής καταγωγής. Αποδέχεται ότι, λαμβανομένης υπόψη της σημασίας της υποχρεωτικής εκπαίδευσης για την ανάπτυξη των παιδιών, η χορήγηση απαλλαγών από ορισμένα μαθήματα δεν δικαιολογείται παρά με τρόπο πολύ εξαιρετικό, υπό συνθήκες καλά καθορισμένες και με σεβασμό στην ισότητα της μεταχείρισης όλων των θρησκευτικών ομάδων. Προς τούτο, το Δικαστήριο εκτιμά ότι το γεγονός ότι οι αρμόδιες αρχές επιτρέπουν την απαλλαγή από τα μαθήματα κολύμβησης για ιατρικούς λόγους δείχνει ότι η προσέγγισή τους δεν είναι υπερβολικά άκαμπτη. Θεωρεί εξάλλου ως μη αποδεδειγμένη την αιτίαση των προσφευγόντων σύμφωνα με την οποία φέρονται να έχουν χορηγηθεί απαλλαγές σε παιδιά χριστιανών φονταμενταλιστών ή ορθοδόξων εβραίων γονέων, αιτίαση η οποία αμφισβητείται από την Κυβέρνηση.

97. Από αυτό προκύπτει ότι, ακόμη και αν το επιχείρημα των προσφευγόντων σύμφωνα με το οποίο μόνον ένας μικρός αριθμός γονέων ζητεί απαλλαγή από τα υποχρεωτικά μαθήματα κολύμβησης λόγω της ένταξής τους στην μουσουλμανική θρησκεία αντανακλά την πραγματικότητα, το Δικαστήριο εκτιμά ότι το συμφέρον των παιδιών να τύχουν μιας πλήρους σχολικής εκπαίδευσης που να επιτρέπει μία επιτυχημένη κοινωνική ένταξη σύμφωνα με τα τοπικά ήθη και έθιμα υπερέχει έναντι της επιθυμίας των γονέων να επιτύχουν την απαλλαγή των κορών τους από τα μικτά μαθήματα κολύμβησης.

98. Για τον ίδιο λόγο, το επιχείρημα των προσφευγόντων σύμφωνα με το οποίο τα μαθήματα κολύμβησης δεν περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα όλων των σχολείων της Ελβετίας και ούτε καν σε εκείνο των σχολείων του καντονιού Μπάτζελ-Στατ, πρέπει επίσης να απορριφθεί. Το Δικαστήριο εκτιμά ασφαλώς ότι η διδασκαλία του αθλητισμού, της οποίας η κολύμβηση αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα στο σχολείο που παρακολουθούν οι κόρες των προσφευγόντων, έχει ιδιαίτερη σημασία για την ανάπτυξη και την υγεία των παιδιών. Τούτου δοθέντος, το ενδιαφέρον της διδασκαλίας αυτής δεν περιορίζεται για τα παιδιά να μάθουν να κολυμπούν και να ασκήσουν μία αθλητική δραστηριότητα, αλλά έγκειται κυρίως στο γεγονός της άσκησης της δραστηριότητας αυτής από κοινού με όλους τους άλλους μαθητές, χωρίς καμία εξαίρεση ελκόμενη από την καταγωγή των παιδιών ή τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις των γονέων τους.

99. Εξάλλου, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι σεβάστηκε πάντοτε τις ιδιαιτερότητες του φεντεραλισμού στο μέτρο που αυτές ήταν συμβατές με την Σύμβαση (βλέπε, για παράδειγμα, *Mouvement raëlien suisse κατά Ελβετίας* [GC], no. 16354/06, § 64, CEDH 2012 (αποσπάσματα), καθώς και, *mutatis mutandis*, *Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 7 Δεκεμβρίου 1976, § 54, série A no. 24, και *Υπόθεση «σχετικά με ορισμένες πλευρές του γλωσσικού καθεστώτος της εκπαίδευσης στο Βέλγιο» κατά Βελγίου* (επί της ουσίας), 23 Ιουλίου 1968, § 10, série A no. 6). Κατά συνέπεια, προκειμένου για την παρούσα υπόθεση, οι προσφεύγοντες δεν μπορούν να εξαγάγουν επιχείρημα από το απλό γεγονός ότι το σχολικό πρόγραμμα, το οποίο υπάγεται στις αρμοδιότητες των καντονιών και των δήμων, δεν προβλέπει, κατά τρόπο ενιαίο, την κολύμβηση ως υποχρεωτικό μάθημα στο σύνολο της ελβετικής επικράτειας.

100. Προκειμένου περί του επιχειρήματος των προσφευγόντων σύμφωνα με το οποίο οι κόρες τους παρακολουθούν ιδιωτικά μαθήματα κολύμβησης, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει αυτό το οποίο παρατήρησε πιο πάνω, δηλαδή ότι δεν πρόκειται μόνον για τα παιδιά να ασκήσουν μία φυσική δραστηριότητα ή να μάθουν να κολυμπούν – στόχοι οι οποίοι είναι αφ'εαυτών θεμιτοί -, αλλά ακόμη περισσότερο για να μάθουν μαζί και για να

ασκήσουν την δραστηριότητα αυτή από κοινού. Εξάλλου, το Δικαστήριο εκτιμά ότι η απαλλαγή των παιδιών οι γονείς των οποίων έχουν επαρκείς οικονομικούς πόρους ώστε να τους εξασφαλίσουν μία ιδιωτική διδασκαλία θα δημιουργούσε σε σχέση με τα παιδιά των οποίων οι γονείς δεν διαθέτουν τέτοιους πόρους μία μη αποδεκτή ανισότητα στην υποχρεωτική εκπαίδευση.

101. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι, στην παρούσα υπόθεση, οι αρχές προσέφεραν σημαντικές ρυθμίσεις στους προσφεύγοντες οι κόρες των οποίων είχαν ειδικότερα την δυνατότητα να καλύψουν τα σώματά τους στην διάρκεια των μαθημάτων κολύμβησης, φορώντας ένα μπουρκίνι. Όμως οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι η χρήση του μπουρκίνι είχε ως αποτέλεσμα τον στιγματισμό των κορών τους. Επί του ζητήματος αυτού, το Δικαστήριο συντάσσεται με την γνώμη της Κυβέρνησης σύμφωνα με την οποία οι προσφεύγοντες δεν προσκόμισαν οποιαδήποτε απόδειξη σε στήριξη του ισχυρισμού τους. Σημειώνει ότι, εξάλλου, οι κόρες των προσφευγόντων μπορούσαν να γδύνονται και να κάνουν ντους εκτός της παρουσίας των αγοριών. Αποδέχεται ότι αυτά τα συνοδευτικά μέτρα ήταν ικανά να ελαττώσουν την επίδικη επίπτωση της συμμετοχής των παιδιών στα μικτά μαθήματα κολύμβησης πάνω στις θρησκευτικές πεποιθήσεις των γονέων τους.

102. Στην υπόθεση *Lautsi και λοιποί*, στην οποία οι προσφεύγοντες είχαν παραπονεθεί για την παρουσία θρησκευτικών συμβόλων μέσα στην αίθουσα της τάξης των παιδιών τους, το Δικαστήριο απέδωσε μεγάλη σημασία στο γεγονός ότι η Ιταλία έχει ανοίξει τον σχολικό χώρο σε άλλες θρησκείες εκτός από τον χριστιανισμό (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Lautsi και λοιποί*, § 74). Εξάλλου, τίποτε δεν υποδείκνυε επίσης ότι οι αρχές έδειξαν μη ανεκτικές έναντι των μαθητών οι οποίοι ήταν ακόλουθοι άλλων θρησκειών, άθεοι ή έχοντες φιλοσοφικές πεποιθήσεις που δεν συνδέονται με μία θρησκεία (*ομοίως*).

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι προσφεύγοντες δεν ισχυρίζονται ότι οι κόρες τους περιορίστηκαν στην άσκηση ή την εκδήλωση των θρησκευτικών πεποιθήσεών τους με άλλο τρόπο εκτός από τα μικτά μαθήματα κολύμβησης.

103. Ένας άλλος παράγων ο οποίος πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά την εξέταση της αναλογικότητας του επιδικού μέτρου είναι η βαρύτητα της κύρωσης που επιβλήθηκε στους προσφεύγοντες. Τα πρόστιμα που επιβλήθηκαν στους προσφεύγοντες ανέρχονταν σε 350 CHF για έκαστο των προσφευγόντων και για έκαστη από τις κόρες, ήτοι σε 1.400 CHF συνολικά. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι τα πρόστιμα αυτά, τα οποία οι αρμόδιες αρχές επέβαλαν αφού είχαν προειδοποιήσει προσηκόντως τους προσφεύγοντες, τελούν σε αναλογία με τον διωκόμενο σκοπό, ήτοι την εξασφάλιση ότι όλοι οι γονείς θα στέλνουν πράγματι τα παιδιά

τους στα υποχρεωτικά μαθήματα, και τούτο πρωτίστως προς τον δικό τους συμφέρον, δηλαδή εκείνο μιας επιτυχημένης κοινωνικοποίησης και ένταξης των παιδιών.

104. Τέλος, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το άρθρο 9 μπορεί να συνεπάγεται την θέσπιση μιας πραγματικής και προσβάσιμης διαδικασίας ενόψει της προστασίας των δικαιωμάτων που η διάταξη αυτή εγγυάται, και ειδικότερα την δημιουργία ενός ρυθμιστικού πλαισίου που να εισάγει έναν δικαστικό και εκτελεστό μηχανισμό προοριζόμενο να προστατεύει τα δικαιώματα των ατόμων και την υιοθέτηση, ενδεχομένως, καταλλήλων ειδικών μέτρων (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Savda*, § 98).

Προκειμένου για την διαδικασία η οποία ακολουθήθηκε εν προκειμένω, το Δικαστήριο παρατηρεί ότι οι αρχές δημοσίευσαν μία οδηγία για τον χειρισμό των θρησκευτικών ζητημάτων στο σχολείο, μέσα στην οποία οι προσφεύγοντες μπορούσαν να βρουν τις κατάλληλες πληροφορίες (πιο πάνω παράγραφος 27). Στην συνέχεια η αρμόδια αρχή προειδοποίησε τους προσφεύγοντες ότι κινδύνευαν με πρόστιμο εφόσον τα παιδιά τους δεν θα παρουσιάζονταν στα υποχρεωτικά μαθήματα κολύμβησης (πιο πάνω παράγραφος 10). Κατόπιν μιας συνάντησης με την διεύθυνση του σχολείου και δύο επιστολών οι οποίες εστάλησαν από την τελευταία στους προσφεύγοντες, η αρμόδια αρχή επέβαλε στους προσφεύγοντες τα πρόστιμα που προβλέπονταν από το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο (πιο πάνω παράγραφοι 11-13) και που οι ενδιαφερόμενοι μπόρεσαν να αμφισβητήσουν ενώπιον του εφετείου του καντονιού Μπάτζελ-Στατ και στην συνέχεια ενώπιον του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου. Μετά από διαδικασίες δίκαιες και διεξαχθείσες αντιμωλία, τα δύο δικαστήρια, μέσα στα πλαίσια αποφάσεων δεόντως αιτιολογημένων, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το δημόσιο συμφέρον, το οποίο συνίστατο στην παρακολούθηση του υποχρεωτικού σχολικού προγράμματος στο σύνολό του, έπρεπε να υπερισχύει του ιδιωτικού συμφέροντος των προσφευγόντων να επιτύχουν για τις κόρες τους μία απαλλαγή από τα μικτά μαθήματα κολύμβησης.

Έπεται ότι οι προσφεύγοντες είχαν στην διάθεσή τους μία διαδικασία προσβάσιμη και ικανή να τους επιτρέψει να επιτύχουν την εξέταση του βασίμου της αίτησής τους για απαλλαγή βάσει του άρθρου 9 της Σύμβασης.

105. Λαμβανομένων υπόψη όσων προηγούνται, το Δικαστήριο εκτιμά ότι, δίνοντας προτεραιότητα στην υποχρέωση για τα παιδιά να παρακολουθήσουν στο σύνολό της την σχολική εκπαίδευση και στην επιτυχία της ένταξης τους έναντι του ιδιωτικού συμφέροντος των προσφευγόντων να επιτύχουν την απαλλαγή των κορών τους από τα μικτά μαθήματα κολύμβησης για θρησκευτικούς λόγους, οι εθνικές αρχές δεν παραβίασαν την σημαντική

διακριτική ευχέρεια της οποίας απολάμβαναν στην παρούσα υπόθεση, η οποία αναφέρεται στην υποχρεωτική παιδεία.

106. Συνεπώς, δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ, ΟΜΟΦΩΝΑ,

1. *Κηρύσσει* την προσφυγή παραδεκτή.
2. *Αποφαίνεται* ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 9 της Σύμβασης.

Συντάχθηκε στην γαλλική γλώσσα και στην συνέχεια κοινοποιήθηκε εγγράφως στις 10 Ιανουαρίου 2017, κατ'εφαρμογήν του άρθρου 77 §§ 2 και 3 του κανονισμού του Δικαστηρίου.

Stephen Philips
Γραμματέας

Luis López Guerra
Πρόεδρος

12.171

Ακριβής μετάφραση του συνημμένου
εγγράφου από τα γαλλικά.
Αθήνα, 6 Φεβρουαρίου 2018
Ο μεταφραστής

Αλέξανδρος Πετρουτσόπουλος